

Frivilligheten och skogsbränderna sommaren 2018

Linda Kvarnlöf, Erna Danielsson, Sara Ekholm, Kerstin Eriksson, Roine Johansson

Rapporten skrivs inom ramen för forskningsprojektet *Sverige brinner: en studie av frivilliginsatser och lokalbefolkningens krisberedskap under skogsbränderna sommaren 2018*, finansierat av FORMAS. Forskningsprojektet har bedrivits som ett samarbete mellan forskare vid Mittuniversitetets Risk- och krisforskningscentrum (RCR) och Research Institutes of Sweden (RISE). Projektgruppen, till lika rapportens författare, består av: Linda Kvarnlöf (RCR, projektledare), Erna Danielsson (RCR), Sara Ekholm (RCR), Kerstin Eriksson (RISE) samt Roine Johansson (RCR).

Korresponderande författare: Linda Kvarnlöf, linda.kvarnlof@miun.se

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
1 Inledning	5
Syfte och frågeställningar	6
Krisfrivillighetens olika uttryck.....	6
Metod och datainsamling.....	8
Avgränsningar.....	9
Disposition	10
2 Den mångfacetterade krisfrivilligheten	10
Olika former av frivilligengagemang under Skogsbränderna.....	10
En kategorisering av frivilligheten under Skogsbränderna	12
3 Den organiserade krisfrivilligheten	14
Etablerade organisationer (välbekant struktur – välbekanta uppgifter)	15
Utsträckande organisationer (välbekant struktur – obekanta uppgifter)	17
Utvidgande organisationer (obekant struktur – välbekanta uppgifter)	24
Integrering av organiserade frivilliga.....	28
4 Den spontana krisfrivilligheten	29
Granne-till-granne hjälp	29
Den operativa spontanfrivilligheten.....	31
Integrering av spontanfrivilliga	33
5 Utmaningar och framgångsfaktorer	34
Utmaningar	34
Framgångsfaktorer	37
6 Avslutande diskussion	39
7 Referenser	40

Sammanfattning

Detta är en avrapportering av forskningsprojektet *Sverige brinner: en studie av frivilliginsatser och lokalbefolkningens krisberedskap under skogsbränderna sommaren 2018*. Projektet är ett så kallat akutbidrag som har finansierats av FORMAS under perioden december 2018 – december 2020. Syftet med forskningsprojektet i sin helhet har varit att studera hur olika typer av frivilliga samt boende i de branddrabbade områdena upplevde och hanterade skogsbränderna sommaren 2018. Den här rapporten fokuserar vid frivilligheten i samband med skogsbränderna genom att utgå från följande frågeställningar: *På vilka sätt, och i vilken omfattning, inkluderades frivilliga under Skogsbränderna 2018? Hur förändrades detta över tid? samt Vilka kategorier av frivilliga aktiverades under Skogsbränderna 2018? Vad karaktäriserade dessa?* Resultatet visar att frivilligas insatser var betydelsefulla och att de inkluderades i hög grad. Inkluderingen kom dock med vissa förbehåll, där frivilliga utan organisatorisk tillhörighet hade det betydligt svårare att bli inkluderade, i jämförelse med de frivilliga som engagerade sig genom en organisation. Sammantaget belyser den här rapporten krisfrivillighetens mångfald och komplexiteter.

1. Inledning

Under sommaren 2018 stod Sverige inför en av de största nationella katastroferna i modern tid. Flera omfattande bränder härjade runt om i landet, mest kritiskt var läget i Jämtland, Gävleborg och Dalarna (Granström 2020). De områden där bränderna härjade som värst bestod mestadels av landsbygd, med långa avstånd mellan räddningstjänster och begränsade räddningstjänstresurser redan från början (de Vylder 2019; Granström 2020). I arbetet med brandbekämpningen kom därför räddningstjänstpersonal från Sveriges, och till och med Europas, alla hörn att delta. Redan tidigt under bränderna stod det dessutom klart att insatser från civilsamhället var nödvändiga för att klara av denna ansträngda situation. Under brändernas första dagar fick de civila insatserna mycket beröm och uppskattning från ansvarig räddningsledare och frivilligengagemanget fortsatte att växa under sommarens bränder. Ett flertal frivilligorganisationer engagerade sig under bränderna och över 6000 frivilliga anmälde sig till Röda Korset som ansvarade för den nationella samordningen av frivilliginsatserna under bränderna.

Det finns inga exakta uppgifter över hur många frivilliga som var involverade under skogsbränderna sommaren 2018. Från flera håll, och genom intervjuer med såväl räddningsspersonal som frivilligorganisationer, kommer dock berättelser om ”en enorm mängd frivilliga” som engagerade sig under skogsbränderna. På FRG:s stab i Sveg registrerade sig till exempel över 900 personer som frivilliga. Den statliga utredningen av skogsbränderna sommaren 2018 (SOU 2019:7) understryker betydelsen av de många frivilliga insatserna under skogsbränderna, men betonar samtidigt att räddningstjänsters och kommuners förmåga att samverka med frivilligorganisationer behöver stärkas (se även Asp et al. 2018).

Den enorma responsen från frivilliga överraskar knappast samhällsvetenskapliga krisforskare. Liknande engagemang har identifierats under årtionden av forskning om kriser och katastrofer (se t.ex. Fritz & Mathewson 1957; Kendra, Wachtendorf & Quarantelli 2003; Rodriguez, Trainor & Quarantelli 2006) och i Sverige blev det bland annat tydligt vilken stor betydelse frivilligas engagemang hade i samband med skogsbranden i Västmanland 2014 (Asp et al. 2015; Johansson et al. 2018). Sommaren 2018 engagerade sig frivilliga inte ”bara” i stödinsatser som matlagning och service för brandsläckande personal, de engagerade sig även i den faktiska brandbekämpningen genom att till exempel sitta som brandvakter, köra ut slang eller genomföra eftersläckningsarbete och efterbevakning av skogsbränderna. Sammanslaget präglades skogsbränderna sommaren 2018 av en stor mängd olika former av frivilligengagemang, vilka studeras närmre i den här rapporten.

Syfte och frågeställningar

Syftet med forskningsprojektet i sin helhet har varit att studera hur olika typer av frivilliga samt boende i de branddrabbade områdena upplevde och hanterade skogsbränderna sommaren 2018. Detta har studerats utifrån två fokusområden: 1) Frivilliginsatser (spontana så väl som organiserade) under skogsbränderna samt 2) Lokalbefolkningens upplevelser av att bli, eller stå under hot om att bli, evakuerade.

Utifrån ovannämnda syfte har följande frågeställningar formulerats:

- På vilka sätt, och i vilken omfattning, inkluderades frivilliga under Skogsbränderna 2018? Hur förändrades detta över tid?
- Vilka kategorier av frivilliga aktiverades under Skogsbränderna 2018? Vad karakteriserade dessa?
- Hur upplevde privatpersoner evakueringen av sina egna hem? Vilka förberedelser vidtogs för att lämna hemmet?
- Har upplevelsorna av skogsbränderna 2018 påverkat lokalbefolkningens krisberedskap? I så fall, på vilket sätt?

Den här rapporten fokuserar på frivilligheten i samband med skogsbränderna och berör således enbart de två första ovannämnda frågeställningarna.

Krisfrivillighetens olika uttryck

Vem är frivillig och hur definierar vi vem som är frivillig? Är en person frivillig även om denna får viss ekonomisk ersättning? Är en person frivillig om denna hjälper sin granne att bekämpa elden runt knuten? I den här rapporten använder vi oss av en ganska tillåtande, eller bred, definition av vem som är frivillig. Vi inkluderar alla människor som på något vis hjälper till i samband med en kris, utan att detta är en del av deras yrkesutövning, som frivilliga. En sådan tillåtande definition innebär så klart att det finns många olika kategorier av frivilliga. En första grov kategorisering, eller uppdelning, mellan olika typer av frivilliga brukar vara den mellan spontanfrivilliga och organiserade frivilliga (Johansson et al. 2018).

Detta är i sig kategorier som är olika sinsemellan och innefattar åtskilliga olika exempel av frivillighet.

Begreppet *spontanfrivilliga* används för att benämna de enskilda frivilliga som vill hjälpa till vid olyckor, kriser eller katastrofer, utan att tillhöra någon frivilligorganisation (se t.ex. Barsky et al. 2007; Drabek & McEntire 2003; Helsloot & Ruitenbergh 2004; Kvarnlöf 2015; 2018). Många gånger handlar det om människor som befinner sig i krisens närhet. Det kan till exempel handla om människor som är direkt eller indirekt drabbade av krisen och kanske till och med har hunnit påbörja vissa aktiviteter innan offentliga räddningsaktörer eller andra frivilligorganisationer har kommit på plats. Det kan även handla om en slags anonyma frivilliga, framförallt i samband med större samhällskriser som omfattande skogsbränder, det vill säga människor utan koppling till själva krisen som ändå söker sig dit för att på något vis erbjuda sin hjälp. Inom svensk krishantering talas det ibland om spontanfrivillighet som något nytt (se t.ex. Svenska Röda Korset 2019), och att krisfrivilligheten är under kraftig uppgång. Inom krisforskningen har dock den här typen av frivillighet dokumenterats sedan början av 1900-talet, där jordbävningen i San Francisco 1906 ofta beskrivs som en slags startpunkt för den samhällsvetenskapliga krisforskningens intresse för frivillighet (Barton 1969; Dynes 1970; se även Solnit 2010).

En stor del av krisfrivilligheten sker också i organiserad form. I Sverige har vi ett flertal frivilligorganisationer som är mer eller mindre etablerade inom krisfrivillighet: FRG (Frivillig resursgrupp), Röda Korset, Hemvärnet, Lottakåren och Fjällräddningen, för att nämna några exempel. Även organisationer utan tydligt krishanteringsansvar, så kallade utsträckande organisationer (se kapitel 2 för en utveckling av begreppet), engagerar sig ofta i kriser. Under skogsbränderna 2018 blev till exempel lokala matbutiker och LRF/Maskinringen viktiga aktörer i räddningsinsatserna. Det här innebär i sin tur att krisfrivilligheten är både bred och mångfacetterad, där organiserade frivilliga bistår med alltifrån mat- och sovplatser till terrängfordon och faktisk brandbekämpning.

Utifrån tidigare forskning vet vi även att krisfrivilligheten ofta ses som en slags "mixed blessing", eller blandad välsignelse, av räddningspersonal (Barsky et al. 2007; Kvarnlöf & Johansson 2014; Johansson et al. 2018). Även om räddningspersonalen uppskattar människors engagemang och vilja att hjälpa till så blir ofta frivilligheten ytterligare en arbetsuppgift att hantera i en många gånger redan pressad arbetssituation. Relationen mellan organiserade och icke-organiserade frivilliga har beskrivits på ett liknande sätt, där framförallt administrationen av frivilliga utan organisatorisk anknytning lyfts fram som ett problem (Williams 2020). Interaktionen mellan räddningspersonal och frivilliga styrs därför till stor del med hjälp av olika inkluderings- och exkluderingspraktiker där räddningspersonalen skapar och upprätthåller sociala, symboliska och materiella gränsdragningar (Kvarnlöf & Johansson 2014). Sådana gränsdragningar är framförallt till för att kontrollera frivilliga i samband med olyckor, kriser och

katastrofer samtidigt som det också skapar förutsättningar för frivilliga att engagera sig under kontrollerade former. Liknande inkluderings- och exkluderingspraktiker har identifierats i mötet mellan olika kategorier av frivilliga i samband med skogsbränder (Johansson et al. 2018; Persson & Uhnöo 2018).

Metod och datainsamling

För att besvara projektets syfte och frågeställningar har vi genomfört intervjuer med offentliga representanter för räddningsorganisationer (Räddningstjänst och Polis), frivilligorganisationer (FRG, Röda Korset, Hemvärnet, Fjällräddning samt Maskinringen), spontanfrivilliga samt privatpersoner som blev evakuerade under bränderna. Även i den sistnämnda kategorin finns det exempel på krisfrivillighet då många av de drabbade/evakuerade också engagerade sig som frivilliga under bränderna. Intervjupersonerna från räddningstjänst och polis är sådana som antingen har haft någon form av ledande befattning i arbetet med skogsbränderna, eller arbetat aktivt ute i fält under bränderna. I intervjuerna med frivilligorganisationer har vi intervjuat såväl personer på ledande befattning som enskilda frivilliga inom de olika organisationerna. Av forskningsetiska skäl har vi valt att oidentifiera våra intervjupersoner i redovisningen, i analysen återges intervjupersonerna därför utifrån sin organisatoriska tillhörighet eller roll som spontanfrivilliga. I tabellen nedan ges en sammanfattning av intervjumaterialet.

Intervjumaterial	
Offentliga räddningsorganisationer	
Organisation	Antal intervjupersoner
Räddningstjänst , intervjuer med räddningsledare från Gästrikre räddningstjänst samt Jämtlands räddningstjänstförbund	3
Polis , intervjuer med poliser från polisområde Jämtland	2
Frivilligorganisationer	
Organisation	Antal intervjupersoner
FRG (Frivillig Resurs Grupp) , intervjuer med FRG-ansvariga	3
Maskinringen , intervjuer med lantbrukare som engagerat sig genom Maskinringen	5
Fjällräddning , intervjuer med insatsledare samt enskilda frivilliga inom Fjällräddningen	3
Hemvärnet , intervjuer med militär insatsledare samt enskilda frivilliga inom Hemvärnet	3
Röda korset , intervjuer med insatsledare, frivilligsamordnare samt enskild frivillig inom Röda korset	3
Spontanfrivilliga och evakuerade	22
Sammanlagt antal intervjupersoner	44

Tabell 1. Förteckning över intervjupersoner

Intervjuerna genomfördes under perioden januari 2019 – mars 2020 och inleddes med intervjuer med offentliga räddningsorganisationer. Utifrån dessa intervjuer fick vi en inblick i vilka frivilligorganisationer som hade varit mest centrala i arbetet med skogsbränderna och tog därefter kontakt med centrala personer inom respektive frivilligorganisation. Urval av intervjupersoner inom respektive frivilligorganisation bygger sedan på ett så kallat snöbollsurval, där personer som vi har intervjuat har tipsat oss vidare om andra lämpliga intervjupersoner. Kontakten med spontanfrivilliga, så väl drabbade som icke-drabbade av bränderna, bygger till stor del på namn och personer som förekom i medias rapportering från bränderna. Mot bakgrund av sådana uppgifter har vi tagit kontakt med dessa personer med en förfrågan om att delta i vår studie. Samtliga tillfrågade, såväl organisationsrepresentanter som privatpersoner har tackat ja till att delta. Vi har upplevt att det finns ett stort behov av att dela med sig av sina berättelser och erfarenheter från skogsbränderna.

Datainsamlingen följer Vetenskapsrådets riktlinjer för god forskningssed (Vetenskapsrådet 2017). Det innebär bland annat att intervjupersonerna är garanterade att deras personuppgifter hanteras konfidentiellt, vilket präglar hur vi har valt att redovisa det empiriska materialet, där individuella karaktäristika så som namn, boendeort, kön och ålder har utelämnats för att undvika att intervjupersonerna ska kunna identifieras. I enlighet med Vetenskapsrådets riktlinjer för god forskningssed har intervjupersonerna också lämnat sitt aktiva samtycke att delta i studien. I praktiken innebar detta att intervjupersonerna inför intervjutillfället fick ett informationsblad som informerade om forskningsprojektet och om hur det empiriska materialet hanteras av oss (där det bland annat framkom att deras uppgifter skulle hanteras konfidentiellt och att de när som helst kan välja att avbryta sitt deltagande i studien). Därefter fick de ta ställning till om de ville delta i studien eller ej.

Intervjuerna har genomförts på intervjupersonernas arbetsplatser, i deras hem eller på Mittuniversitetet – beroende på vad intervjupersonerna föredragit. Intervjuerna har spelats in för att sedan transkriberas ordagrant.

Avgränsningar

Först och främst bör det nämnas att det finns flera frivilligorganisationer, inte minst frivilliga försvarsorganisationer som Lottakåren och frivilliga automobilkåren, som var aktiva under bränderna men som inte är en del av studien. Ambitionen har inte varit att beskriva *alla* aktiva organisationer, projektet har snarare strävat efter att beskriva frivillighetens karaktärsdrag och dess möjligheter att verka under skogsbränderna. För att göra detta har vi fokuserat vid ett mindre antal frivilligorganisationer som spelade en central och viktig roll under sommaren 2018.

Den här rapporten fokuserar inte på specifika bränder eller specifika räddningsinsatser. Fokus för den här rapporten är frivilligheten som sådan, oavsett var det brann eller vilken räddningstjänst som ansvarade för räddningsinsatsen. Det

är också så att många av de frivilliga som vi har intervjuat har engagerat sig vid flera olika bränder, i olika län och i olika kommuner. Vi har således sökt efter likheter snarare än skillnader mellan olika räddningstjänsters sätt att ta tillvara på frivilligheten. Som en slags geografisk avgränsning kan dock nämnas att det är i Gävleborgs och Jämtlands län som samtliga intervjuer har genomförts.

Disposition

Efter detta inledande kapitel följer kapitel 2 som beskriver krisfrivillighetens mångfald med ett särskilt fokus på de olika former av frivillighet och frivilliga organisationer som var delaktiga under skogsbränderna 2018. I kapitel 2 föreslås även en kategorisering, baserad på tidigare forskning, av de olika former av frivillighet som rapporten behandlar. Denna kategorisering ligger sedan till grund för efterföljande kapitel: kapitel 3 som redogör för den organiserade frivilligheten under skogsbränderna samt kapitel 4 som redogör för den spontana frivilligheten under skogsbränderna. I kapitel 5 diskuteras rapportens resultat i termer av utmaningar och framgångsfaktorer. Här diskuteras utmaningar kopplade till krisfrivillighet men även framgångsfaktorer för att ta tillvara på krisfrivilligheten på bästa sätt. I den avslutande diskussionen (kapitel 6) sammanfattas rapportens resultat genom att knyta an till forskningsprojektets ursprungliga syfte och frågeställningar.

2. Den mångfacetterade krisfrivilligheten

Frivilliga utgör i sig en mycket heterogen skara, vilket gör det svårt att tala om frivilliga som en enhetlig grupp. För att kunna säga något meningsfullt om frivillighet i samband med kriser måste man skilja mellan olika typer av frivilliga. En viktig skiljelinje går mellan de som är organiserade och de som inte är det (Johansson et al. 2018). Den här rapporten berör både den organiserade och den icke-organiserade/spontana frivilligheten under skogsbränderna 2018. Dessa olika former av frivillighet är inte alltid så lätta att särskilja från varandra. Eftersom räddningsinsatser är dynamiska processer ändrar de frivilliga ibland karaktär under insatsens gång. Många spontanfrivilliga blir till exempel förr eller senare uppfångade eller organiserade av olika frivilligorganisationer. Att just organisera spontanfrivilliga har också blivit en av de främsta arbetsuppgifterna för några av dessa organisationer, så som FRG och Röda Korset. I det här kapitlet redogörs för den frivillighet, organiserad så väl som spontan, som ägde rum under skogsbränderna sommaren 2018.

Olika former av frivilligengagemang under skogsbränderna

En stor mängd olika frivilligorganisationer, med många olika kompetenser, var verksamma under skogsbränderna sommaren 2018. De exempel som listas nedan är sådana som ingår i vår studie, men vi vet också att fler organisationer än dessa gjorde viktiga insatser under skogsbränderna. Inte minst var flera andra frivilliga försvarsorganisationer aktiva, så som Lottakåren och frivilliga automobilkåren.

FRG (Frivilliga Resursgruppen)

Frivilliga resursgruppen består av utbildade frivilliga som är organiserade av kommuner. Varje FRG-grupp är avsedd att vara ett stöd för ”sin” kommun vid krissituationer eller andra påfrestningar när de kommunala resurserna inte räcker till. Varje kommun avgör själv om den vill inrätta en FRG, och i dagsläget har 155 av landets kommuner gjort det. Det är alltså kommuner som är uppdragsgivare, och när en FRG-grupp kallas ut är det kommunen som beslutar om det. Utbildningen av FRG ombesörjs av Civilförsvarsförbundet. FRG-medlemmar kan utföra en mängd olika uppgifter i krissituationer, exempelvis att hjälpa till vid evakuering samt med informationsspridning, stabsadministration och allehanda logistik. Den mest framträdande av FRGs uppgifter under skogsbränderna 2018 var att samordna och organisera alla de spontanfrivilliga som ville hjälpa till. FRG kunde organisera och sända ut spontanfrivilliga för att utföra allt ifrån matlagning till transporter och terrängkörningar – beroende på vad som efterfrågades och vilka kompetenser och resurser de frivilliga besatt. Under skogsbränderna sommaren 2018 var FRG framförallt aktiv i Härjedalens kommun. Samordningen av spontanfrivilliga skedde här i nära dialog med Räddningstjänsten och deras behov.

Röda Korset

Även Röda Korset är en frivilligorganisation som spelar en stor och viktig roll när det gäller att samordna och organisera spontanfrivilliga. Inte minst aktualiserades detta under skogsbränderna 2018 när de, på uppdrag av MSB, fick i formellt uppdrag att på nationell nivå samordna spontanfrivilliga initiativ. Lokalt samordnade Röda Korset de frivilliga framförallt i Ljusdals kommun. Förutom att just organisera spontanfrivilliga så handlade Röda Korsets uppgifter till stor del om logistik kopplat till mat, vatten och transport av detta, men även om att ordna tält- och sovplatser. Röda Korset har också en unik kompetens när det gäller att erbjuda krisstöd åt drabbade. Röda Korset ansvarade dessutom för att fördela och transportera gåvor från olika företag, vilket visade sig bli en ganska omfattande arbetsuppgift under bränderna.

Hemvärnet

Hemvärnet tillhör organisatoriskt den svenska Försvarsmakten men baseras på frivillighet. Under skogsbränderna 2018 bistod man rent praktiskt i brandbekämpningen, med både materiella och mänskliga resurser. Vid transporter i besvärlig terräng hade Hemvärnet till exempel både fordon och kompetens för att kunna bistå i brandbekämpningen. Hemvärnet hade också vaktposter runt omkring lägren där räddningspersonal bodde, här var det framförallt media man fick mota bort.

Fjällräddningen

Liksom Hemvärnet är Fjällräddningen en hybridorganisation, genom att den är en frivilligorganisation som rent organisatoriskt tillhör en myndighet, i detta fall Polisen. Under skogsbränderna var dock fjällräddarna framförallt utlånade till

Räddningstjänsten och deltog i den faktiska brandbekämpningen. Deras kompetenser kom väl till nytta – inte minst när det gällde att kunna ta sig fram och arbeta i besvärlig terräng. Här bidrog Fjällräddarna framförallt med att transportera både personal och slang ut till besvärligt belägna bränder i skogen. Fjällräddningen bistod även Polisen i evakuering av privatpersoner. Fjällräddningen är också lite speciell på så vis att många har en i sammanhanget användbar dubbelkompetens: det är inte alls ovanligt att en fjällräddare även arbetar som deltidsbrandman.

Maskinringen/Lantbrukare

Maskinringen är en så kallad metaorganisation, det vill säga en organisation vars medlemmar består av andra organisationer (Ahrne & Brunsson 2008). Den är en nationell paraplyorganisation med 15 lokala Maskinringar runt om i landet. Medlemmarna består av företag, främst lantbruk, och Maskinringen tillhandahåller tjänster inom områdena entreprenad, bemanning samt jord och skog, inklusive administration och fakturahantering. Under skogsbränderna samordnade Maskinringen lantbrukares insatser i brandbekämpningen. Inledningsvis skickade man ut ett sms till medlemmarna med en förfrågan om vilka som kunde ställa upp och hjälpa till, och sedan samordnade man dem som besvarade sms-utskicket och deltog i insatsen. De lantbrukare som engagerade sig inom ramen för Maskinringen har både specialiserade resurser i form av utrustning för jord- och skogsbruk, och kompetens för att hantera den. Under skogsbränderna bidrog de exempelvis genom att fylla sina flytgödselspridare med vatten och begjuta vägar och brandgator med vatten, de grävde brandgator och de genomförde evakuering av djur. Lantbrukare har alltså både resurser och kompetens som kan vara till stor nytta vid räddningsinsatser i samband med bränder.

Spontanfrivilliga

Sedan lång tid tillbaka känner man till att många människor, utan att vara ombedda eller tillfrågade, brukar strömma till och samlas vid platser där större olyckor eller kriser äger rum. Många av dem gör det för att de vill hjälpa till på något sätt. Dessa frivilliga, som saknar anknytning till någon organisation av relevans för krishantering, kallas ofta spontanfrivilliga. I många fall kan de göra mycket värdefulla insatser vid hanteringen av kriser. En del tar individuella initiativ, andra formar grupper och börjar utföra uppgifter på eget bevåg, och ytterligare andra blir integrerade i den officiella räddningsinsatsen. Under skogsbränderna 2018 utförde spontanfrivilliga en mängd olika uppgifter, alltifrån att laga mat och bre smörgåsar till att köra ut förnödenheter och utrustning till de som bekämpade bränderna ute i skogen.

En kategorisering av frivilligheten under skogsbränderna

Vid större räddningsinsatser, som vid skogsbränderna 2018, är ett stort antal organisationer inblandade. För att bringa lite reda i myllret är det ofta en fördel att dela in organisationerna i olika typer av organisationer. Fortsättningsvis ska vi

använda oss av en välkänd och ofta använd typologi över organisation vid krishantering. Den utgår från två olika dimensioner, nämligen för det första huruvida de uppgifter som utförs är välbekanta eller obekanta, och för det andra om organisationsstrukturen är gammal och välbekant eller ny och obekant. Därigenom kan man skilja mellan fyra olika typer av organisation: etablerad (established), utsträckande (extending), utvidgande (expanding) och emergent (emergent) (se Dynes 1970). I tabellform ser typologin ut så här:

		Uppgifter	
		Välbekanta	Obekanta
Struktur	Välbekant	<i>Etablerade organisationer</i> Ex.: Hemvärdnet; Fjällräddningen	<i>Utsträckande organisationer</i> Ex.: Maskinringen, Matbutik, Hembygdsgårdar
	Obekant	<i>Utvidgande organisationer</i> Ex.: Röda Korset; FRG	<i>Emergent organisering</i> Ex.: Spontanfrivilliga

Tabell 2. En kategorisering av frivilligheten under skogsbränderna

Etablerade organisationer är sådana som utför välbekanta uppgifter inom ramen för en välbekant organisatorisk struktur. Här återfinns vi frivilliga insatsorganisationer, det vill säga sådana som har krishantering som huvudsaklig kärnverksamhet. Dessa organisationer har skapats i syfte att kunna hantera olika slags kriser, och medlemmarna är utbildade och utrustade just för att göra det. Exempel på sådana organisationer är Hemvärdnet och Fjällräddningen.

Utsträckande organisationer arbetar vid krissituationer inom ramen för en välbekant organisationsstruktur, men man arbetar med nya uppgifter, till följd av den exceptionella situationen. Dessa organisationer är i vanliga fall oftast inte frivilligorganisationer, men de ställer frivilligt sina resurser och sin kompetens till förfogande under en begränsad tid för att komma tillrätta med en kris. Ofta rör det sig om företag. Ett par exempel: Maskinringen bidrog med att skicka sms med förfrågan om vilka medlemmar som kunde ställa upp vid brandbekämpningen, och samordnade de lantbrukare som deltog i räddningsinsatsen; i en by som under en tid stod under hot om att evakueras fungerade en lokal matbutik som samordnings- och informationscentral.

Utvidgande organisationer arbetar med välbekanta uppgifter, men till följd av krisens karaktär kan de bli tvungna att ändra organisationsstrukturen, till exempel genom att använda sig av andra än sina medlemmar vid krishantering. Ett ofta nämnt exempel på utvidgande organisationer är Röda Korset. Om man räknar in även de spontanfrivilliga som organiseras under kris skulle även FRG kunna räknas som en utvidgande organisation.

Emergent organisering uppstår i situationer där varken uppgifter eller organisationsstruktur är välbekanta. Sådana grupper är per definition inte formella organisationer, utan är en form av informell organisering. I denna kategori hamnar ofta spontanfrivilliga, särskilt om de är verksamma utanför den officiella räddningsinsatsen. Merparten av de spontanfrivilliga som intervjuats inom ramen för projektet är verksamma inom den officiella insatsen, men några utförde uppgifter utanför denna, exempelvis när den enda person som tilläts stanna kvar i en evakuerad by försåg de evakuerade med fortlöpande information om läget i byn, och utförde allmänna småsysslor som blomvattning.

Alla typologier innebär förenklingar, som kan leda till problem när de krockar med verkligheten. Vissa organisationer skulle kunna hamna i flera olika rutor i tabellen ovan. Vi har exempelvis räknat Röda Korset och FRG som utvidgande organisationer. Om man inte räknar in de spontanfrivilliga som en del av organisationen skulle emellertid såväl Röda Korset som FRG kunna betraktas som etablerade organisationer. Det är också så att även om själva situationen som sådan (i detta fall en skogsbrand) är obekant så sysslar såväl utsträckande organisationer som emergent organiserade frivilliga många gånger med relativt välbekanta uppgifter under en kris, så som att koka kaffe eller laga mat. Det finns med andra ord grader av komplexitet i termer av vad som är välbekant respektive obekant som inte riktigt ryms i typologin som sådan. I kapitel 3 respektive kapitel 4 nedan diskuteras dessa komplexiteter vidare, i relation till så väl organiserad som spontan frivillighet.

Avslutningsvis bör det också nämnas att inom så väl Hemvärnet som Maskinringen, Fjällräddningen och FRG erhåller de frivilliga viss ekonomisk ersättning. Vi menar dock att det ändå handlar om en form av ideellt engagemang eftersom det handlar om investering av tid och engagemang utan att det är en del av deras yrkesutövning.

3. Den organiserade krisfrivilligheten

Det här kapitlet handlar om den organiserade frivilligheten under skogsbränderna sommaren 2018. Den organiserade frivillighet som ägde rum är både mångfacetterad och komplex att beskriva. Den sträcker sig från byalags engagemang i matlagning och service till Fjällräddningens och Hemvärnets deltagande i den operativa räddningsinsatsen. Den organiserade frivilligheten under skogsbränderna återspeglar det komplexa frivilliglandskapet, inte minst med avseende på variationer i arbetsuppgifter och krishanteringsvana.

I det här kapitlet bygger vi vidare på den typologi (Dynes 1970) som avslutade kapitel 2 ovan vilket innebär att den organiserade frivilligheten diskuteras utifrån dimensionerna obekanta/välbekanta strukturer respektive obekanta/välbekanta uppgifter. Vi kommer således att diskutera den organiserade frivilligheten i termer av *etablerade*, *utsträckande* och *utvidgande* organisationer. Kapitlet avslutas sedan med en diskussion kring integrering av organiserade frivilliga.

Etablerade organisationer (välbekant struktur – välbekanta uppgifter)

Etablerade frivilligorganisationer utför välbekanta uppgifter inom ramen för en välbekant organisatorisk struktur. Under skogsbränderna sommaren 2018 handlade det framförallt om frivilligorganisationer som har krishantering som en av sina huvudsakliga uppgifter, till exempel Hemvärnet och Fjällräddningen. Under skogsbränderna bistod såväl Hemvärnet som Fjällräddningen i den operativa brandbekämpningen, med både materiella och mänskliga resurser. Vid transporter i besvärlig terräng hade de etablerade frivilligorganisationerna både fordon och kompetens för att kunna bistå i brandbekämpningen. Hemvärnet hade dessutom vaktposter runt omkring lägren där räddningspersonal bodde och Fjällräddningen bistod Polisen vid evakuering av privatpersoner. Nedan diskuteras Hemvärnets respektive Fjällräddningens insatser under skogsbränderna med särskilt avseende på organisatorisk struktur och uppgifter.

Hemvärnet

Hemvärnet aktiverades tidigt under skogsbränderna och bistod med allt ifrån matlagning till transport i besvärlig terräng och operativ brandbekämpning. En intervjuperson från Hemvärnet beskriver hur organisationen i ett tidigt skede får i uppdrag att sammankalla en kokgrupp för matförsörjning. Inom loppet av 12 timmar har de en grupp om fem fältkockar (genom Lottakåren) på plats:

Det funkade jättebra. Det blev /.../ det var lite rörigt innan man hade fått till strukturen, men vi fick till strukturen väldigt snabbt, just för att den som var kokgruppchef är så knivskarp så att det är galet. Och hon bara radade upp, ”så här ska det vara, annars så kan det inte vara” (Hemvärnet)

Denna kokgrupp försörjde sedan räddningspersonal med mat, med upp till 400 portioner per dag. Detta är bara ett av flera exempel på hur Hemvärnet, i egenskap av etablerad frivilligorganisation, agerar utifrån så väl välbekant struktur som välbekanta arbetsuppgifter. Intervjupersonen beskriver denna tillgång till specialistkompetens som en av organisationens främsta styrkor:

Det är väl ändå det som också är styrkan i Hemvärnet, just att vi har färdigutbildad personal. Det är inte bara någon man går och plockar på gatan, eller försöker att luska efter vad man kan ha. Utan vi är ju självförsörjande. Vi har ju specifika specialister då, som vi säger, som vi kan rikta emot specifika uppdrag (Hemvärnet)

Under skogsbränderna arbetade Hemvärnet utifrån en välbekant organisatorisk struktur som också avslöjar en vana vid att organisera och arbetsleda under krissituationer. En viktig del i att organisera och arbetsleda under ansträngda situationer är att värna om vila och återhämtning, understryker särskilt en av

intervjupersonerna, och konstaterar samtidigt att detta var någonting som många andra organisationer inte tog hänsyn till. Samtidigt som situationen som sådan krävde en viss grad av nytänkande och anpassning så blir det också, genom intervjuerna, tydligt hur Hemvärnet hade en välbekant organisatorisk struktur att luta sig mot:

Många gånger var det känslan att, ”ja, vad skönt, nu kommer ordningen”. Alltså strukturen, när vi kom. För vi har vårt sätt att upprusta en stab. Vi har vårt sätt att se till att maten levereras och fungerar. Och alltså att hela kedjan funkar. Det kan vi redan från början, för det är det vi tränar på (Hemvärnet)

Även om den organisatoriska strukturen är välbekant inom Hemvärnet så krävdes det återkommande förtydliganden om Hemvärnets organisatoriska struktur och uppdrag gentemot andra samverkande organisationer, inte minst Räddningstjänst och Polis. En av intervjupersonerna från Hemvärnet understryker återkommande att, trots stark ”krisvana”, så är inte Hemvärnets främsta uppgift krishantering utan att försvara landets gränser. I kris agerar Hemvärnet på uppdrag, eller hemställen, från de organisationer som behöver dess stöd, något som behövde förtydligas vid flertalet tillfällen:

Ja, men vi får inte ta över någonting, vi är ju bara ett stöd. Och det är det som är väldigt viktigt. För att det här är inte Hemvärnets primära uppgift. Vi ska stötta om vi kan. Men många tycker att det ska vara en skyldighet av oss, att vi ska stötta. Men vår uppgift är ju faktiskt att skydda landets gränser. Så det är det som är viktigt att komma ihåg. Men absolut att vi vill. Om vi kan hjälpa till, så gör vi ju det (Hemvärnet)

Fjällräddningen

Även Fjällräddningen kan beskrivas agera utifrån välbekant struktur och välbekanta uppgifter. Fjällräddarnas position är dessutom lite speciell då de redan från början är organisatoriskt anknutna till räddningsinsatsen genom att vara organiserade under Polismyndigheten. Inom Fjällräddningen är det dessutom särskilt vanligt att de frivilliga kommer med ”dubbla kepsar”: många fjällräddare är även deltidsbrandmän. Av våra tre intervjupersoner från Fjällräddningen så är samtliga även deltidsbrandmän i den kommun där de bor och de berättar att detta är en vanlig kombination bland fjällräddare: ”Nästan alla i byn är ju med i både fjällräddning och brandkår. Så de flesta har dubbla kepsar” (Fjällräddningen).

Fjällräddare agerar alltså inte enbart utifrån välbekanta organisatoriska strukturer och uppgifter relaterade till Fjällräddningen som etablerad frivilligorganisation utan även mot bakgrund av räddningstjänstens organisatoriska struktur och en vana vid att arbeta med bränder i egenskap av deltidsbrandmän. Fjällräddarnas ”dubbla kepsar” präglade även hur de blev emottagna ute i fält, här beskriver två olika

intervjupersoner hur de blev emottagna som deltidsbrandmän och inte ”bara” fjällräddare:

Ja, men man såg väl oss fjällräddare mer som brandmän. För det var ju flera härifrån som hade med sig brandställen också (Fjällräddningen)

Men jag uppfattade det inte så [att det var svårt att bli en del av räddningsinsatsen] när vi kom dit i alla fall, utan det var bara ”Ja, vad fan, ni är väl brandmän också? Ja men då så!” (Fjällräddningen)

När det kommer till faktiska arbetsuppgifter så bistod Fjällräddningen framförallt i brandbekämpningen, och då kanske först och främst i arbetet runt omkring själva släckningsarbetet som en intervjuperson beskriver det:

Vi hade väl lite, vad ska man säga, brandbekämpning. Fast lite mer kan jag tycka att det var mer för att bevaka sådana ställen som var släckta redan så att det inte skulle spridas igen eller ta sig från annat håll. Inte så mycket att slå ner den stora branden, utan det skötte Räddningstjänsten (Fjällräddningen)

Även om fjällräddarna, i det brandsläckande arbetet, först och främst arbetade under arbetsledning av Räddningstjänsten så uppstod det också situationer där fjällräddarnas unika kunskaper bidrog i själva släckningsarbetet:

Men så var det ju många kockar och man fick lära Räddningstjänsten också i vissa fall. Som när de inte förstår sig på det här med att trycket kan försvinna och sådana saker. För många av oss har vana vid att tillverka snö, och att pumpa vatten och sådana grejer (Fjällräddningen)

Utöver brandsläckning så bistod även Fjällräddningen Polisen vid evakuering av privatpersoner.

Utsträckande organisationer (välbekant struktur – obekanta uppgifter)

Utsträckande organisationer karaktäriseras av att de arbetar inom ramen för en välbekant organisationsstruktur men med obekanta uppgifter (Dynes 1970). Det handlar alltså om organisationer som, till skillnad från etablerade organisationer, saknar tidigare erfarenheter av krishanteringsrelaterade arbetsuppgifter. Under skogsbränderna sommaren 2018 förekom flera exempel på utsträckande organisationer som så att säga sträckte ut sin verksamhet till att omfatta även krisrelaterade arbetsuppgifter. I det här kapitlet kommer vi att belysa tre av dessa: Maskinringen/Lantbrukare, den lokala matbutiken samt Hembygdsgårdar genom att diskutera deras insatser utifrån dimensionerna välbekant struktur – obekanta uppgifter.

Maskinringen/Lantbrukare

Maskinringen verkade utifrån en välbekant organisatorisk struktur så till vida att det är en organisation som även till vardags samordnar resurser (så väl materiella som mänskliga) inom lantbruk. Det finns med andra ord etablerade arbetssätt och kontaktvägar. Under skogsbränderna kom däremot de lantbrukare som engagerade sig genom Maskinringen att arbeta med delvis nya arbetsuppgifter, genom att bland annat bistå i brandbekämpningen med sina gödselspridare.

Det var inte alla lantbrukare som var organiserade under, eller inkallade igenom, Maskinringen. Av de fem lantbrukare som vi har intervjuat så var två stycken direkt inkallade av Räddningstjänsten och deltog genom tjänsteplikt. Dessa båda lantbrukare var sedan tidigare kända av Räddningstjänsten och hade bland annat deltagit i övning under ledning av Jämtlands Räddningstjänstförbund. Själva initiativet till att delta i brandbekämpningen kom dock från lantbrukarna själva, en av intervjupersonerna berättar hur det gick till när han kontaktade Räddningstjänsten:

Och så sen så, när det hettade till det här, då ringde jag på måndag morgonen och förklarade vem jag var och allt det där. ”Ja, kan du skicka ett mejl?”. Ja, det kan jag väl. Så skickade jag ett mejl, förklarade vad jag hade och lite sådana grejer. Ja, vad vi hade för någonting att kunna hjälpa till med. /.../ Sen ringde ett kvinnligt befäl upp och sa ”Är ni på väg?” Nej, det hade jag inte hört någonting om. ”Då är ni det från och med nu. Ni är inkallade nu”, sa hon. Och då är man, vad heter det...? [under tjänsteplikt, författares anm.] (Lantbrukare)

Flera av de lantbrukare som vi har intervjuat tog till en början egen kontakt med antingen Länsstyrelse eller Räddningstjänst men utan samma framgång som intervjupersonen ovan. Ett citat från en lantbrukare, som så småningom kom att engagera sig genom maskinringen, illustrerar väl skillnaderna i möjlighet till integrering utan respektive med organisatorisk anknytning. Lantbrukaren hade först, i egenskap av privatperson, hört av sig till Räddningstjänsten för att erbjuda sin hjälp men fått ”kalla handen”. Bara några timmar senare blir han dock utkallad – men då genom Maskinringen:

Så då höll jag på och ringde lite på räddningstjänsten och kollade en dag om de behövde någon hjälp för jag hade ju ... Ja, jag hade liksom inga krav så mer än att jag ville hjälpa till om det behövdes någonstans. Men, nej, jag fick liksom kalla handen. Nej då, det behövdes inte för de hade tillräckligt med resurser och det där. Och då tänkte jag att ”ja, nej, men då är det väl så, då”. /.../ De hade läget under kontroll. Det behövdes inget folk. Sen gick det några timmar. Sen fick jag ett sms. För det finns en ... vad ska man kalla det för? Det heter Maskinring Z i Östersund. Vi är ansluten till dem. Och då fick jag ett sms att alla skittunnor som fanns tillgängliga och lediga skulle åka till Sveg. Och då blev man ju liksom brydd för då har man själv ringt och kollat och vill hjälpa till och får kalla handen. Så då ringde jag och frågade ”ja, är det här ett skämt” (Lantbrukare)

Väl på plats vid bränderna vittnar samtliga intervjupersoner om en ganska kaosartad situation, med otydlig ledning och organisering. Till viss del tycks otydligheten bero på en okunskap om vad lantbrukarna faktiskt kunde bidra med men så väl ledningen som samarbetet blev bättre efter hand:

Det var lite dåligt organiserat för vi hade ju fått information om att vi skulle åka ner men vi visste inte vart vi skulle och så vidare. /.../ Det blev bättre under tiden. Ju fler dagar det gick, desto bättre blev det givetvis (Lantbrukare)

Alltså de trodde, än en gång, de visste inte vad lantbruket har för resurser att transportera eller sprida vatten. Så att de tyckte väl mest att vi var i vägen innan de insåg vad vi hade för kapacitet (Lantbrukare)

Överlag tycks dock intervjupersonerna ha tagit avsaknaden av tydlig ledning och organisation med ro, i intervjuerna tonas kritiken ofta ned med ett ”men man är ju van att klara sig själv”. I praktiken tycks också avsaknaden av ledning och organisering ha inneburit just detta: att lantbrukarna blev relativt självgående och autonoma. Den oklara situationen och frånvaron av tydlig ledning gjorde att bönderna så småningom blev tvungna att ta egna initiativ:

Man blev väl kanske lite varm i kläderna själv och började på och tog för sig lite grann och ringde och bollade lite grann och stökade. För det är klart, då fick man ett nummer till någon där och till någon där. Och då kunde man ringa och höra. Hörde du ingenting på kanske fem, sju timmar, ja, men då kan det ju vara bra, antingen att någon ringer och säger att ”Fortsätt med det där” eller ”Nej, vi kanske ska byta område, du kanske ska vara där”. Lite så. Så då började man ju lite mer själv (Lantbrukare)

Sammantaget blir det inte helt självklart vart lantbrukarna ska placeras utifrån dimensionerna obekant respektive välbekant organisation. Till stor del präglades deras insatser under bränderna av ett möte med en organisatorisk struktur som var obekant, eller kanske snarare oförberedd, att ta emot deras insatser. Det här löste dock lantbrukarna genom att luta sig mot en organisatorisk struktur som i allra högsta grad var bekant för dem: det vardagliga samarbetet med andra lantbrukare. De lantbrukare som engagerade sig genom Maskinringen hade genom detta en välbekant organisatorisk struktur i ryggen: en organisation som under bränderna ”sträckte ut” sin vardagliga verksamhet till att bli en krishanterande verksamhet. Mot bakgrund av detta menar vi att Maskinringen, och de lantbrukare som engagerade sig därigenom, ändå kan förstås som en utsträckande som lutar sig mot en välbekant organisatorisk struktur.

När det kommer till uppgifter så engagerade sig lantbrukarna framförallt, och i princip enbart, i brandsläckning med hjälp av gödselspridare. Även om uppgiften att släcka bränder var obekant för lantbrukarna så utgjorde själva grunden, att

köra ”skittunna”, en högst välbekant uppgift. Här blir det tydligt hur en till vardags välkänd uppgift (att köra gödselspridare) ”sträcks ut” och anpassas för att omvandlas till ett ytterst effektivt medel för brandsläckning:

Ja, jag hade ju satt på ett rör bak så att jag kunde kasta vatten, eller spruta vatten, in i skogen. För en tunna, en skittunna, den är ju gjord för att sprida... Ja, vad ska vi säga, tolv meter brett och bakom. Sen inget mer. Men då hade jag ett rör uppe i maskinhallen med tillplattad ... Slutet på röret var tillplattat så det blev som en mer stråle. Så det kanske sprutade 20-25 meter bara rakt in i skogen (Lantbrukare)

Lantbrukarna bidrog alltså både med mänskliga (sig själva) och materiella (sina maskiner) resurser. De var uppenbarligen väl förtrogna med sina maskiner och flera intervjupersoner understryker gödselspridarnas effektivitet, inte bara i att sprida vatten, utan genom hur snabbt de gick att fylla med vatten i jämförelse med att fylla en brandbil.

Även när det kommer till lantbrukarnas uppgifter under bränderna blir det svårt att, i enlighet med Dynes (1970) definition av den utsträckande organisationen, beskriva uppgifterna som fullt ut obekanta. Att köra gödselspridare är utan tvekan en välbekant uppgift för en lantbrukare som också är väl införstådd med maskinernas tekniker och möjligheter. Att fylla en gödselspridare med vatten för att släcka omfattande skogsbränder är däremot en obekant uppgift för de allra flesta lantbrukare. I den här gråzonen mellan välbekanta och obekanta uppgifter så illustreras även uppgifternas utsträckande funktion: hur den vardagliga uppgiften i att köra gödselspridare ”sträcks ut” till att bli en krishanterande uppgift i brandbekämpningen. Sammantaget bidrar detta till att Maskinringen, och de lantbrukare som engagerade sig därigenom, kan förstås som en utsträckande organisation i kris.

Den lokala matbutiken

Ett annat exempel på utsträckande organisation i kris är de lokala matbutiker som fungerade som samlingsplatser och/eller erbjöd mat, dryck och service åt de som arbetade med bränderna. Vi vet att det förekom flera sådana exempel under skogsbränderna sommaren 2018 men här diskuterar vi framförallt den utsträckande organisationen utifrån en lokal matbutik i Härjedalen, till vilken vi har intervjuat ägarna. Även här blir det tydligt hur butiksinnehavarna engagerade sig utifrån en välbekant struktur men (delvis) obekanta uppgifter, genom att engagera sig i en krissituation.

Den lokala matbutik som utgör vårt exempel på utsträckande organisation ligger i en by som under skogsbränderna 2018 stod under hot om evakuering. Under den här tiden, som karaktäriserades av en hög grad av osäkerhet, så fyllde den lokala matbutiken en viktig funktion i egenskap av mötesplats för byns invånare (varav många var gamla och ensamma):

Alltså folk kom ju till butiken. Alltså de som var rädda och ensamma. Det var ju jättemycket folk på butiken hela tiden och då ville ju polisen stänga affären för det var för mycket folk där. Jag fick ju övertala dem [polisen] om att det måste vara bättre att folk kan komma hit och få information. /.../ Ja, då bjöd jag in polis istället att komma in. De fick gratis fika och de kom in och satte sig och pratade med folk. För det var... ja, men gamla, ensamma människor som kom in och grät. Det var ju så mycket rykten som gick om hur nära branden var, och om vi skulle behöva evakuera (Butiksinnehavare)

Den lokala matbutiken, med sin välbekanta organisatoriska struktur, som är en viktig samlingspunkt även till vardags fortsatte alltså att vara detta även under krisen. Matbutiken blev något av en informationscentral, där butiksinnehavaren i första hand var den som uppdaterade oroliga bybor om information kring bränderna. Så småningom, och på initiativ av butiksinnehavaren själv (se citatet ovan), kom dock butiken även att nyttjas som informationscentral av den lokala polisen: ”Det var ju de [den lokala polisen] som kom in på affären och fikade och pratade med allt folk. Och kom även in och pratade med mig varje morgon, liksom uppdaterade mig” (Butiksinnehavare). Det var inte bara den fysiska butiken som användes som informationscentral, butiksinnehavaren spred även information via butikens Facebook sida (som de flesta i byn följer). Även här blir det tydligt hur den lokala matbutiken lutar sig mot en välbekant organisatorisk struktur med väletablerade kontaktnät till byborna.

Samtidigt som uppgiften i att agera informationscentral kan förstås som en slags förlängning, eller ”utsträckning”, av vardagliga och välbekanta uppgifter så antog den lokala matbutikens roll som samlingspunkt helt nya dimensioner under bränderna. Att till exempel samverka med polisen tillhör inte den lokala matbutikens vardagliga arbetsuppgifter, inte heller att sprida information om just en omfattande skogsbrand. Mer än att sprida information så handlade det också om att hantera människors oro. Många äldre i byn var både rädda, ensamma och oroliga:

Alltså det handlade ju mycket om att hantera människors oro. /.../ Alltså det kom så mycket konstiga frågor. ”Vet du vart min blåa kjol är?”, var det en tant som kom in och sa. Jag bara: ”va?”. ”Ja, men jag hittar den blåa tröjan men inte kjolen. Den måste jag ju ha om det börjar brinna” (Butiksinnehavare)

Förutom att agera informationscentral så distribuerade den lokala matbutiken även lättare matleveranser åt de frivilliga som arbetade ute i skogen. Den lokala matbutiken ägs av ett par, varav den ena personen befann sig ute i skogen för att försöka få stopp på bränderna. På så vis uppmärksammades den brist på mat och dryck som rådde på vissa ställen:

Så xx [namn på partner] ringde till mig och var helt förtvivlad. De hade varken vatten eller mackor eller mat eller någonting. Så vi stod ju och gjorde allt vi

kunde liksom. Som de bara fick komma och skjutsa ut. /.../ Vi körde ju ut, ja men läsk och vatten och chips och godis vet jag att ni fick. Mycket salt (Butiksinnehavare)

Skogsbränderna synliggjorde den viktiga roll som en lokal matbutik kan spela i ett samhälles krisberedskap. Detta har även kommit att uppmärksammas efteråt, bland annat genom att Länsstyrelsen har kommit med en förfrågan om att placera en nödcontainer med krisberedskapsartiklar vid matbutiken.

Hembygdsgårdar

I likhet med den lokala matbutiken så fungerade även bygdegårdarna som viktiga samlingsplatser under skogsbränderna. Ett tredje exempel på utsträckande organisation är därför de Hembygdsföreningar som runt om i Jämtland, Härjedalen och Hälsingland öppnade upp sina portar för att på olika sätt hjälpa till under bränderna. Våra egna empiriska exempel är hämtade från intervjuer med människor som engagerade sig genom Hembygdsföreningen i Sundsjö (en intervjuperson) och i Kårböle bygdegård (två intervjupersoner). Lokalbefolkning som engagerade sig genom sina Hembygdsföreningar kan beskrivas agera utifrån en välbekant, om än informell, organisatorisk struktur (bygdegården som en plats för lokal förankring och social sammanhållning). De uppgifter som följde med att engagera sig i en pågående skogsbrand var däremot till stor del obekanta.

Intervjupersonen från Sundsjö Hembygdsförening beskriver hur beslutet att engagera sig kom efter att hon själv hade observerat att brandmännen gick både törstiga och hungriga ute i skogen:

Och när jag såg att de här personerna, det fanns liksom ingen organisation [för att serva brandmännen med mat och dryck] runt omkring dem. Så då for jag hem och så satt jag och funderade. Och så valde jag att ringa upp kommunchefen och frågade: ”Ja, men finns det någon organisation eller finns det någonting?”. Och då sa han: ”Nej, men det här är ju upp till brandmännen att se till. Det är ju deras uppgift att se till att brandmännen får vätska”. Och så tänkte jag såhär: nej, jag håller inte med (Sundsjö Hembygdsförening)

Intervjupersonen berättar vidare hur hon inspirerats mycket av Hembygdsföreningen i Hammarstrand som engagerat sig i bränderna som strax dessförinnan härjade runt omkring Pålgård. Med erfarenheterna från Hammarstrands Hembygdsgårdsförening och efter samtalet med kommunchefen så beslöt hon sig för att sammankalla styrelsen för Sundsjö Hembygdsgårdsförening:

Så då bestämde jag mig för att jag inte bara sitta passivt och titta på och vänta på att det löser sig. Utan jag tänker att alla människor som har resurser, som kan, ska hjälpa till. Så då tog jag kontakt med styrelsen, alltså i vår Hembygdsförening, och frågade: ”Är ni med? Vill ni hjälpa till?”. Och alla som kunde ville hjälpa till. Så då gick vi in och tittade på Ragunda

[Hammarstrands Hembygdsgårdsförening]. Vi inspirerades av dem. Och då tittade vi ... ja, men vad hade de behövt till sina brandmän som var där. Och det var ju vatten. Det var skavsårsplåster. Det var sjukvårdsartiklar. Det var energi ... alltså, nötter, chips, choklad. Sådana saker. Så då skrev vi bara ut en uppmaning på Facebook att ”Klockan sju imorgon bitti så kommer vi stå och ta emot allting” (Sundsjö Hembygdsgårdsförening)

Samtidigt som Hembygdsgårdsföreningen var en organisation med en väletablerad struktur så insåg man snart att det fanns ett behov av att utveckla organisationen och dess nätverk för att verkligen nå ut med hjälpen. Därför initierades, på initiativ av vår intervjuperson, ett samarbete med Hemvärnet som distribuerade mat, dryck och sjukvårdsartiklar ut i brandområdet.

Hembygdsgårdsföreningen i Sundsjö och Kårböle bygdegård fungerade båda som utsträckande organisationer under skogsbränderna, men på delvis olika sätt. I Sundsjö Hembygdsgårdsförening var engagemanget framförallt knutet till föreningens sociala funktion som forum för att kanalisera engagemang, i genomsnitt bidrog 30 – 40 människor per dag med sitt engagemang. Själva verksamheten flyttade dock ganska snabbt ut ifrån själva bygdegården, Hembygdsgårdsföreningen slog istället upp ett tält vid räddningsinsatsens officiella samlingsplats för att på plats kunna erbjuda mat, dryck och omvårdnad:

Så då ordnade vi ett tält som vi ställde där utanför macken. Vi tog dit kylskåp och vi tog dit bord. Så då kom ju folk dit och skänkte. Från början höll vi ju till i Hembygdsgården men sedan flyttade vi all verksamhet så att vi var närmare området (Sundsjö Hembygdsgårdsförening)

I Kårböle spelade istället själva bygdegården som sådan en central roll. Byn befann sig mittemellan flera olika skogsbränder och kom så småningom att evakueras. Så väl innan som efter själva evakueringen engagerade sig dock bybor i bygdegården. Bygdegården fungerade som en tillfällig bostad för brandmän och hemvärnare. En intervjuperson berättar hur de bland annat såg till att brandmännen hade ordentliga sovplatser, mat och dryck:

Ja och sedan när vi kom hem [efter att ha varit evakuerade], då var det ju jättemycket folk här. Det var ju så mycket folk i byn. Här [i bygdegården] bodde ju Försvarmakten. På brandstationen bodde det brandfolk. /.../ Ja, vi hjälpte ju till och servade dem hela tiden. Så de fick vatten, de fick vad de behövde./.../ Ja, vi gick dit med madrasser och våra egna privata sängkläder och servade de som bodde härinne, för att de skulle kunna få sova någonstans (Kårböle Bygdegård)

Bygdegårdarnas viktiga funktion som naturliga samlingsplatser har även kommit att uppmärksammas i det efterföljande arbetet. I Kårböle bygdegård har till exempel Länsstyrelsen och Skogsbolagen haft sina efterföljande informationsträffar.

Samtidigt som hembygdsrörelsen kan beskrivas som något att luta sig mot i så väl vardag som kris så belyser även en av våra intervjupersoner den generationsproblematik som många Hembygdsgräddföreningar brottas med idag:

Jag tror att, men nu sitter jag bara och tror. /.../ I många Hembygdsföreningar, det är ju ganska gamla människor. Och då kanske det inte riktigt finns den orken eller man vet inte riktigt vad man ska göra och så (Sundsjö Hembygdsgräddförening)

För att hembygdsgräddarna ska kunna fortsätta fylla en viktig roll i samhällets krishantering tycks det på sikt krävas att även yngre generationer lockas till hembygdsföreningarna och deras sociala sammanhang. Kanske kan den här typen av insatser vara just det som lockar nya grupper att engagera sig för lokalsamhällets bästa, i vardag så väl som i kris.

Utvidgande organisationer (obekant struktur – välbekanta uppgifter)

Utvidgande organisationer karaktäriseras av att de engagerar sig i välbekanta uppgifter men genom en delvis obekant organisatorisk struktur. I det här avsnittet diskuteras två exempel på utvidgande organisationer under skogsbränderna sommaren 2018: FRG och Röda Korset. Medlemmar inom dessa båda organisationer är vana vid krishanterande uppgifter: många har genomgått utbildning och de övar regelbundet. På så vis kan uppgifter som att samordna och organisera frivilliga eller att genomföra enklare sjukvårdsinsatser beskrivas som välbekanta. Den organisatoriska strukturen kan däremot, under en skarp kris, beskrivas som delvis obekant. I en kris måste så väl FRG som Röda Korset anpassa, eller utvidga, sin organisatoriska struktur utifrån rådande krissituation. Det kanske tydligaste exemplet på att FRG och Röda Korset anpassar sina organisatoriska strukturer under en kris är att de, för att fylla behovet av frivilliga, även organiserar frivilliga som inte är medlemmar av deras organisationer.

Att samordna och organisera spontanfrivilliga blev de utvidgande organisationernas främsta och viktigaste uppgift under skogsbränderna. Även om detta innebar ett slags utvidgande av den egna organisationens strukturer så var det för såväl FRG som för Röda Korset en välbekant uppgift att samordna och organisera spontanfrivilliga. Under skogsbränderna sommaren 2018 engagerade sig FRG och Röda Korset alltså till stor del i samma sak: de organiserade och samordnade de många frivilliga som ville hjälpa till under bränderna. Den främsta skillnaden dem emellan låg i att de verkade i olika geografiska områden: FRG var verksamma i Härjedalen och Röda Korset var framförallt verksamma i bränderna runt omkring Ljusdal. En annan skillnad mellan de båda organisationerna är att Röda Korset, mitt under pågående skogsbränder, fick ett nationellt uppdrag i att ansvara för samordningen av spontanfrivilliga. Ansvaret gäller dock bara i sådana situationer där ingen annan organisation för att hantera spontanfrivilliga finns på plats och kom således inte att påverka FRG:s arbete i Härjedalen. Nedan förs en mer utvecklad diskussion kring FRG:s respektive Röda Korsets arbete under skogsbränderna.

Röda Korset

Av våra tre intervjupersoner från Röda Korset så är två stycken personer på ledande befattning inom Röda Korset i Ljusdal. Dessa båda intervjupersoner hade också nyckelfunktioner/ledande positioner i Röda Korsets arbete i samband med skogsbränderna i Ljusdalstrakten. Den tredje intervjupersonen från Röda Korset är en person som har varit medlem i Röda Korset under många år och som engagerade sig genom organisationen under bränderna. Denna tredje intervjuperson var dessutom evakuerad från sitt hem och engagerade sig under tiden genom Röda Korset.

Röda Korset är en av världens största frivilligorganisationer med en i grunden väletablerad organisatorisk struktur. Organisationens främsta uppgift är att hjälpa människor som drabbas av kriser och katastrofer. Trots en i grunden väletablerad organisatorisk struktur, där Röda Korset nationellt organiserar sig genom olika kretsar, så kan denna komma att behöva förändras och ”utvidgas” under en pågående kris. En sådan utvidgning kan till exempel vara en konsekvens av samarbete med andra organisationer eller en utvidgning för att helt enkelt rymma alla de spontanfrivilliga som vill hjälpa till. Med sina, delvis, obekanta organisatoriska strukturer och välbekanta uppgifter så utgör Röda Korset ett tydligt exempel på en utvidgande organisation (Dynes 1970) i kris.

Under skogsbränderna sommaren 2018 aktiverades Röda Korset i ett tidigt skede, när Ljusdals kommun fortfarande ansvarade för räddningsinsatsen (vilken i ett senare skede kom att övertas av Gävleborgs Länsstyrelse). Inledningsvis var det alltså Ljusdals kommun som efterfrågade Röda Korsets stöd. I en mindre kommun är kontaktvägarna många gånger snabba och informella. En intervjuperson understryker dock betydelsen av att förfrågan trots detta går den formella vägen, genom Röda Korsets centrala organisation:

Och på tisdag förmiddag, då var kommunchefen här ganska inne på att han skulle betala min returbiljett [intervjupersonen var för tillfället bortrest], att jag skulle tillbaka och hjälpa till. Men då sa jag det att ”det kan inte jag göra bara så här, utan jag vill att du ringer vår tjänsteman i beredskap och beställer att Röda Korset ska hjälpa till, för då har vi helt andra resurser” (Röda Korset)

Röda Korset fick efter detta en formell förfrågan om att bistå som frivilligresurs i samband med skogsbränderna i Ljusdal och etablerade strax efter detta en stab på ett flygfält en bit ifrån både Ljusdal och Färila (där Länsstyrelsen så småningom kom att etablera sin stab). Vid flygfältet förvarades och förbereddes matleveranser, här erbjöds även brandmän och frivilliga mat och logi. Flygfältet, med dess tält och sovplatser, blev en uppskattad plats för vila:

Ja, de [brandmännen] var otroligt tacksam. Det är vad jag kommer ihåg. Så att för dem så var vi deras hjältar. Och för oss så var de våra (Röda Korset)

Mitt under skogsbränderna sommaren 2018 får Röda Korset ett nationellt uppdrag att organisera spontanfrivilliga. En intervjuperson på ledande befattning i Röda Korsets arbete med skogsbränderna i Ljusdalstrakten reflekterar kring vad det här uppdraget innebar, mot bakgrund av sina erfarenheter från skogsbranden i Västmanland 2014:

Och det som var lite skönt, ur mitt perspektiv, det var att på vägen då, så fick vi det här uppdraget från MSB att vara samordnare av frivilliginsatserna. Och det gav väldigt mycket i ryggen, tycker jag då. För att om jag ska titta i backspeglarna, så fanns det inte något sånt uppdrag i Västmanland och där gick väldigt mycket tid åt att träta vem som skulle leda (Röda Korset)

I samband med det här uppdraget öppnade Röda Korset nationellt upp ett anmälningsskema för frivilliga via sin hemsida. Det här innebar att antalet frivilliga som erbjöd sitt stöd sköt i höjden: via hemsidan anmälde sig strax över 6 000 personer, utöver detta berättar en intervjuperson att runt 1500 personer anmälde sig som frivilliga direkt till dem. Sammantaget innebar det att organisationen hade tillgång till långt fler frivilliga än vad de hade behov av, vilket beskrivs som något utav en utopi:

Någon gång har väl jag uttryckt, och jag tror det stämmer, det här att hantera en utopi. För vi fick verkligen tacka nej till folk, för vi hade inte uppgifter. Och jag menar, i folkrörelsesammanhang, så är det en utopi att ha för mycket frivilliga. Det är så (Röda Korset)

Här kan det även vara på sin plats att understryka att det förelåg ett reellt behov av att utvidga organisationen med antalet frivilliga för att svara mot det hjälpbehov som fanns. Uppgiften hade varit övermäktig om det enbart varit upp till Ljusdals lokala Röda Kors-krets att hantera situationen:

Men det här som vi gjorde 2018, det hade vi inte klarat med bara de frivilliga och aktiva vi har här. Så är det. Och så ser det ut demografiskt i Röda Korset i stort sett hela Sverige. /.../ Och det ska vi väl vara ärliga att säga, att hade det handlat om bara Röda Korset här, så är det kanske tio individer vi hade kunnat ställa på benen, som hade orkat. /.../ För det är hög medelålder. Det är det (Röda Korset)

När det kommer till uppgifter så handlade Röda Korsets engagemang i första hand om att erbjuda stöd åt brandbekämpande personal: genom att köra ut mat och dryck, genom att erbjuda logi (sov- och matplats) samt genom att utföra lättare sjukvårdsinsatser. Intervjupersonerna på ledande befattning är nog med att

understryka att alla frivilligas insatser räknas och är viktiga, och att det är viktigt att ta vara på och bekräfta frivilligas önskan om att hjälpa till.

FRG

Förutom att FRG är organiserade under kommunen, genom att vara en kommunal frivilligresurs, så finns det dessutom ett krav på att medlemmar i FRG även är medlemmar i någon av Sveriges 18 frivilliga försvarsorganisationer. Det är till exempel genom medlemskapet i en frivillig försvarsorganisation som den frivillige är försäkrad, och det är även här som mycket av den utbildning och övning, som även FRG drar nytta av, äger rum. FRG kan med andra ord beskrivas som en organisation i ett nätverk av andra organisationer. Trots att FRG är en kommunalt organiserad frivilligresurs så är de långt ifrån välkända inom kommunens olika förvaltningar. En av intervjupersonerna berättar om hur det gick till när FRG blev aktiverad i Härjedalen och om det första mötet med Räddningstjänsten:

Jag tror att det började brinna här någon gång på en torsdag i vår kommun. Eller det var något åskoväder och det var väl efter det som det började brinna, så att räddningstjänsten hade väl varit engagerat på en del ställen över hela helgen med släckning. Och sen så på måndag, så brann det fortfarande och det brann mer och mer. Alltså, de fick inte bukt med elden, så att säga. Det var väl kanske då de såg att det skulle bli en större insats än vad man hade räknat med. Samordnaren i kommunen då, ringde och undrade om jag kunde sätta frivilliga resursgruppen i beredskap då, så att säga. Och att vi då kanske skulle komma att bli utkallade under tisdagen, om det fortfarande var behov då, så att säga. Och på tisdag förmiddag, ganska tidigt, så ringde [samordnaren i kommunen] igen då och undrade hur många intresserade som jag hade då. Och så ville han att vi skulle åka, fem personer ungefär, till Sveg och inställa oss vid Räddningstjänsten där då. Och då skulle vi hjälpa till med ... ja, men transporten och logistik var första uppdraget som vi fick då. Så vi åkte ner till Sveg. Vi kom väl fram strax efter lunch, var vi där. Och då var det ... ja, det var mycket folk där. Det var många frivilliga som var där redan, så att säga. Både som anmälde sig och som kanske tittade på. Och det var brandmän och så här och som hade satt något bord där i bilgaraget, där det satt personer och där man fick anmäla sig, så att säga då. Så vi kom dit och vi anmälde oss. Och de visste väl inte riktigt vad en frivillig resursgrupp var eller vad vi skulle användas till. Så vi blev liksom ... fick sitta och vänta då (FRG)

När kunskapen om vad FRG faktiskt kunde bidra med började etablera sig inom Räddningstjänsten så kom FRG att fylla en viktig roll som samordnare av alla de frivilliga som ville hjälpa till. Genom att ta över ansvaret för detta avlastade de också Räddningstjänsten som framförallt behövde fokusera på det operativa släckningsarbetet. Så småningom blev FRG väl integrerade i den officiella räddningsinsatsen och deltog vid både ledningsmöten och presskonferenser:

Vi var också med på ledningsmötena då. Så det var vi som fick uppdragen ifrån ... ja, Räddningstjänst, Polis, Hemvärnet ibland också fick vi förfrågningar ifrån då, så att säga. Plus att det var vi som också då fick vara med när det var sådana här presskonferenser och informera om vad vi och vad frivilliga gjorde och så här (FRG)

Att just samordna och organisera spontanfrivilliga kom att bli FRG:s främsta uppgift under bränderna. För FRG är det här en välbekant uppgift: de har både utbildning i och rutiner för att ta emot och organisera frivilliga som vill hjälpa till i kris. Under skogsbränderna sommaren 2018 anmälde sig 994 frivilliga till FRG i Härjedalen, långt ifrån alla behövdes och att tacka nej till frivilliga blev en ovan uppgift för FRG-ansvariga. Det faktum att FRG plötsligt fick så många nya personer att organisera och ansvara för illustrerar det faktum att det är en organisation som utvidgar sina organisatoriska strukturer i en kris. När det kommer till faktiska uppgifter så deltog FRG och de många frivilliga som engagerade sig genom organisationen i en mängd olika slags uppgifter:

Men uppgifterna som vi hade var dels att ... Ja, dels om de behövde specifika saker, alltså ut i skogen, så ordnande vi det. Sen hade vi alla transporter av mat, personer. Vi tog hand om boende till räddningstjänst och helikopterpiloter och allt sånt här och försökte ordna boende åt evakuerade. Vi bemannade vägar, hade vägposter för vägar som var avstängda in i bränderna då. Och då liksom så fick vi informera där då, att man inte kunde resa längre in (FRG)

Integrering av organiserade frivilliga

I vilken grad de olika frivilligorganisationerna blev integrerade i den officiella räddningsinsatsen tycks framförallt bero på deras organisatoriska anknytning och hur pass välkänd organisationen är bland de offentliga räddningsaktörerna (till exempel Räddningstjänst, Polis, Kommun). Att den organisatoriska anknytningen spelar en väsentlig roll i möjligheterna till integrering och samarbete är någonting som vi känner igen från tidigare forskning (se till exempel Johansson et al. 2018) och det präglade även möjligheten till integrering av frivilliga under skogsbranden i Västmanland 2014. Under skogsbränderna sommaren 2018 tycks framförallt etablerade organisationer, som Fjällräddning och Hemvärnet, ha blivit integrerade i den officiella räddningsinsatsen utan några större svårigheter. Integreringen illustreras såväl på fältet, där fjällräddare och hemvärnssoldater bland annat deltog i den faktiska brandbekämpningen, som på ledningsnivå, där personer på ledande befattning inom respektive organisation bland annat deltog i stabsarbetet i Trygghetens hus¹.

¹ I Östersund finns samtliga blåljusmyndigheter samlade i samma lokal: Trygghetens hus. Under pågående kriser fungerar lokalen även som en samordningscentral där inte bara blåljusmyndigheterna utan även krishanteringsaktörer inom t.ex. kommun, länsstyrelse och frivilligsektorn deltar.

För de utsträckande organisationerna: Maskinringen/Lantbrukare, den lokala matbutiken och Hembygdsgårdarna var samspelet med offentliga räddningsaktörer, och möjligheterna till integrering, något snårigare. Till största del tycks det här bero på en okunskap om vad de här organisationerna kan bidra med i kris. Till skillnad från etablerade organisationer så saknar också de utsträckande organisationerna en på förhand självklar plats i den officiella räddningsinsatsen. De utsträckande organisationerna fick till stor del själva ta initiativ till samarbete och integrering genom att själva påkalla vad de kan bidra med i kris. Icke desto mindre så kom de här organisationerna att spela en central roll under skogsbränderna sommaren 2018. Lantbrukarna genom att vara effektiva brandsläckare, den lokala matbutiken genom att vara en viktig samlingsplats och informationscentral (som även nyttjades som sådan av den lokala polisen) och Hembygdsgårdarna genom att erbjuda mat och service åt brandbekämpande personal.

De utvidgande organisationerna, Röda Korset och FRG, blev båda utkallade av sina respektive kommuner (Ljusdal och Härjedalen) men kom trots detta att arbeta relativt självständigt under skogsbränderna, bland annat genom att avlasta och stödja Räddningstjänsten i deras arbete. Även om FRG var välkända inom kommunen så var de obekanta för många inom Räddningstjänsten – samarbete och integrering dem emellan var därför något trög i starten men förbättrades snabbt.

4. Den spontana krisfrivilligheten

Det här kapitlet handlar om den spontana frivilligheten under skogsbränderna, det som utifrån Dynes (1970) typologi över krishanterande organisationer brukar kallas för emergent organisering och karaktäriseras av så väl obekanta strukturer som obekanta uppgifter. Den här gruppen av frivilliga är en mångfacetterad och heterogen skara. Det kan handla om människor som hjälper till i brandsläckning eller som kokar kaffe åt räddningspersonal. Det kan också handla om människor som själva är drabbade och bor alldeles i närheten av krisen eller människor som åker lång väg för att erbjuda sin hjälp. Den enda gemensamma faktorn för spontanfrivilliga är att de, åtminstone till en början, saknar en organisatorisk anknytning. De erbjuder sin hjälp, och agerar, i egenskap av privatperson. Utifrån vårt empiriska material har två olika kategorier av spontanfrivillighet identifierats: granne-till-granne hjälp och den operativa spontanfrivilligheten. Dessa diskuteras mer utförligt nedan. Kapitlet avslutas sedan med en diskussion kring integrering av spontanfrivilliga.

Granne-till-granne hjälp

När allt det här händer så bara ramlar det in massor med folk på gården. Släkt, vänner, grannar, jättemycket folk som bara vill hjälpa till, ”och vad kan vi göra?”, liksom. Och alltså, det är helt fantastiskt. Alltså, ska man se något positivt i allt det här så är det ju vad folk ställer upp och hjälper till. Det är helt fantastiskt. Folk man inte känner ringer och kommer, och erbjuder (Evakuerad, Härjedalen)

I det empiriska materialet finns flera exempel på så kallad granne-till-granne hjälp. Det kan handla om grannar som hjälpte varandra i evakueringen genom att till exempel köra fordon åt varandra eller ta hand om dem som inte kunde lämna sina hem på egen hand. Mer avlägsna grannar erbjöd också boende åt de som tvingades evakuera sina hem. Det finns också exempel på hur grannar engagerade sig i brandsläckning i ett väldigt tidigt skede, genom att till exempel vattna med vattenslang runt både egna och grannars hus som befann sig i farozonen. Den här typen av frivillighet kan förstås som en slags förlängning av lokalsamhällets strukturer, roller och arbetsfördelningar: från vardagen in i krisen. En intervjuperson som tvingades evakuera sitt hem under skogsbränderna berättar om hur grannar, släkt och vänner hjälptes åt under evakueringen:

Och svågern han har ju två bilar, traktor och minigrävare. Som står på en släpvagn på gården. Men sedan när det helt plötsligt vart bråttom då fick vi ju bara ta våra bilar och köra iväg. Och deras nya traktor som säkert går för 2,5 miljoner eller något sådant. Den fick ju stå kvar. Vad ska vi göra åt det? Men sedan så var det vänner och bekanta här som tog hand om det och körde bort den till Ytterhogdal. Så det finns så mycket omtanke och människor som hjälper till. Hjälpsamhet när det väl gäller. /.../ Och det skulle jag vilja säga att man är duktig på i den här byn, att hjälpa varandra (Evakuerad, Härjedalen)

Ibland sammanfaller rollerna som yrkesverksam och spontanfrivillig. En intervjuperson som tillåtits vara kvar i en evakuerad by i egenskap av sin yrkesroll, engagerade sig även i granne-till-granne hjälp genom att bland annat se till grannarnas blommor:

Så jag kunde kolla till hemma. Jag var ju hem och duschade av mig lite grann och kollade lite på byn. /.../ Så jag for ju runt och vattnade lite blommor åt folk i byn och sådär. Och framförallt ha kontakten med dem då så, det var ju värdefullt för de som var borta. Det var ju, det gick ju så mycket rykten vet du. Och media var ju här och det var ju mycket dåliga inslag alltså, det måste man ju säga (Spontanfrivillig, Härjedalen)

Ibland sträckte sig granne-till-granne hjälpen utanför det närmsta grannskapet som när människor i närliggande samhällen erbjöd evakuerade husrum eller när bönder i närheten hjälpte till med evakuering av djur:

Men det är fantastiskt vad man ställer upp i sådana här kriser. Och då är det också folk som inte vi känner som ringer och erbjuder hjälp. Det blir allt från beteshagar till att hämta foder eller ja. De ställde upp på allt möjligt som vi behövde (Evakuerad, Härjedalen)

Men det var Gällöbor, det tycker, det var jag också imponerad av att folk som inte var berörda av skogsbranden eller evakueringen eller någonting de körde till OK för att erbjuda folk som var evakuerade husrum (Evakuerad, Jämtland)

Den här typen av spontanfrivillighet kretsar alltså kring relativt enkla och välkända, men icke desto mindre viktiga, uppgifter som att vattna blommor, hjälpa till med transport vid evakuering eller att erbjuda husrum åt evakuerade. Det handlar om grannar, släkt och vänner i vardagen som fortsätter att vara grannar, släkt och vänner i krisen, men det handlar även om en mer anonyma andra (t.ex. "Gällöbor") som erbjuder sin hjälp åt drabbade. Det kan med andra ord vara på sin plats att reflektera kring om, och i så fall på vilka sätt, spontanfrivilliga verkligen agerar mot bakgrund av obekanta strukturer och obekanta uppgifter (jmf. Dynes 1970). I det här fallet tycks det vara själva situationen, skogsbränderna, som är obekant snarare än strukturerna och uppgifterna. Karaktäristiskt för granne-till-granne hjälpen är också att det handlar om en frivillighet som riktar sig till de som är drabbade av krisen, i det här fallet de som blev tvungna att evakuera sina hem. En annan typ av spontanfrivillighet handlade mer explicit om att bidra i själva räddningsinsatsen. Vi kommer nu gå vidare med att diskutera denna, *operativa spontanfrivillighet*.

Den operativa spontanfrivilligheten

I det empiriska materialet finns det även exempel på hur spontanfrivilliga har deltagit i själva släckningsarbetet. I vissa fall handlar det om frivilliga som själva tagit initiativ till släckning i väntan på räddningstjänst, i andra fall handlar det om frivilliga som har blivit integrerade i släckningsarbetet av offentliga räddningsaktörer. Vi menar att den här typen av spontanfrivillighet tangerar det som traditionellt sett har benämnts som emergent organisering (se t.ex. Dynes, 1970). Den operativa spontanfrivilligheten karaktäriseras av att så väl struktur som uppgifter är obekanta. I det här fallet handlar det alltså om privatpersoner som, utan att ingå i en etablerad organisation eller inneha tidigare vana från brandsläckning, tillfälligt deltar i brandbekämpningen.

Även om offentliga räddningsaktörer många gånger, av säkerhetsskäl, drar sig för att involvera privatpersoner i det operativa släckningsarbetet så finns det situationer där spontanfrivilligas initiativ har varit direkt nödvändiga, som när lokalbefolkningen i branddrabbade områden har vattnat med vattenslang runt både egna och grannars hus för att hindra elden innan Räddningstjänsten kommit på plats. Mot bakgrund av det ansträngda läget som räddningstjänsterna stod inför under skogsbränderna sommaren 2018 uppstod det situationer där spontanfrivilligas initiativ helt enkelt fyllde ett tomrum. En lantbrukare i Härjedalen berättar om varför han själv, i väntan på räddningstjänst, gav sig ut i skogen för att bekämpa elden:

Men det fanns ju ingen, alltså det fanns ju ingen räddningstjänst kvar. Alla var ju i Fågelsjö. Det fanns ju inget material. Det fanns ingenting. För jag var ju ner

på brandstation och tittade och där fanns det ju inte någonting kvar av pumpar eller någonting (Spontanfrivillig och evakuerad, Härjedalen)

I det här fallet påbörjade intervjupersonen, tillsammans med några grannar, alltså släckningsarbetet av den skogsbrand som hotade dem själva men det finns även exempel på hur privatpersoner utifrån har deltagit i släckningsarbetet under ledning av räddningstjänsten. Ett sådant exempel är en intervjuperson från Östersund som själv tog initiativ genom att ringa upp Ragunda kommun, där en av de första stora skogsbränderna härjade:

Då ringde jag Ragunda kommun. Och sedan kan jag inte riktigt svara på varför min enda fråga var: ”Vad är ert största problem?” För jag tänkte att alla ringer väl och säger ”Vad kan vi göra? Jag kan hjälpa till!” Utan: ”Vad är ert största problem, vad behövs mest?” Då svarade hon på en gång: ”Nätterna. Vi har ingen bemanning på nätterna när våra professionella släckare behöver vila. Och man behöver stävja elden.” Och då säger jag bara: ”Men då tar [vi det]. Hur många [behövs]?” (Spontanfrivillig, Jämtland)

Intervjupersonen driver en organisation med fokus på rörelse och aktiviteter utomhus men betonar själv att han här framförallt agerade i egenskap av privatperson. Däremot kunde han använda organisationens kanaler (framförallt sociala medier) för att nå ut till en bred målgrupp och ganska snabbt hade han samlat ihop 20 personer som tillsammans åkte upp till Ragunda för att bistå i släckningsarbetet. Ganska snart fick dock intervjupersonen själv axla ett visst ansvar i själva släckningsarbetet:

Tredje eller fjärde natten, då sa de så här när vi kom: ”[intervjupersonens namn], du får arbetsleda sektor x”. Så då blev jag plötsligt lite ansvarig sådär [skratt]. Men vi var ute i skogen och sprutade så mycket vi kunde. Vi rullade slang. Om vattentillförseln avbröts så fick vi gå och kolla om det var någon pump som hade slätt av. Vissa gick med en sådan här liten ryggsäck och småpumpade, men det handlade om att väta ner den yttre ringen (Spontanfrivillig, Jämtland)

Utifrån de båda exempel på spontanfrivillighet (*granne-till-granne hjälp* och *den operativa spontanfrivilligheten*) som har diskuterats här blir det tydligt hur spontanfrivilligheten under skogsbränderna sommaren 2018 kan förstås utifrån två olika dimensioner av Dynes (1970) typologi. Den emergenta spontanfrivilligheten, där privatpersoner till exempel deltar i det operativa släckningsarbetet, kan förstås utifrån dimensionen obekanta strukturer – obekanta uppgifter, där emergent organiserade spontanfrivilliga traditionellt också har placerats. Men granne-till-granne hjälp visar hur spontanfrivillighet även kan förstås utifrån motsatt dimension: välbekanta strukturer – välbekanta uppgifter, där till exempel vänner, släkt och grannar förlänger lokalsamhällets vardagliga strukturer, roller och arbetsfördelningar under krisen.

Integrering av spontanfrivilliga

Huruvida spontanfrivilliga och privatpersoner integreras i räddningsinsatsen eller ej tycks till stor del bygga på bedömningar av funktionalitet och duglighet. Intervjupersonen ovan, som åker från Östersund till Ragunda för att delta i brandbekämpningen, är en ung, aktiv, man och stöter inte på några större svårigheter med att bli inkluderad i räddningsinsatsen. Efter några dagar blir han till och med tilldelad ett sektorsansvar. Två andra intervjupersoner, som är något mer komna till åren, vittnar å andra sidan om hur de inte ”var att räkna med”:

Fast i början erbjöd jag mig att jag skulle hjälpa till med släckningen, så jag åkte upp en bit där, men sista datum hade gått ut på mig då så jag fick inte (Evakuerad, Gävleborgs län)

Hur som helst, en liten grej när jag var där nere vid OK. Och lite grann rörigt var det medan jag satt där och väntade. Men då kom det hemvärnsmän. Och det måste ju liksom vara någon som tar över situationen. Att nu bestämmer vi så här, ni får vara där och så vidare. Och så blev det att både polis och hemvärnsmän tog tag i det. För annars kutar ju folk hur som helst, som höns. Och det går ju inte. Utan: har ni någon uppgift här så kan ni vänta här på order. Och det gick ju bra för mig och hunden där vi satt i bagageluckan. De räknade väl inte så mycket med mig och det gör mig det samma (Evakuerad, Jämtlands län)

Att det framförallt är bedömningar av funktionalitet och duglighet som ligger till grund för integrering av spontanfrivilliga bekräftas även av en av de intervjuade räddningsledarna. Av säkerhetsskäl drar han sig för att involvera privatpersoner i räddningsinsatsen om de inte besitter specifika kompetenser:

Och jag ville inte ha, om jag får säga, frivilliga kreti och pleti ville inte jag ha in i brandområdet. Jag ville ha folk med skogsvana, typ. Som jag kunde mixa då med brandpersonal, för vår brandpersonal räckte inte till (Räddningsledare)

En intervjuperson från Röda Korset, som till stor del arbetade med att samordna och arbetsleda spontanfrivilliga under bränder, ger en mer nyanserad bild och menar att det finns arbetsuppgifter för alla:

Och det var en man där, han var 85 år, som sa att ”jag har då inte gjort någonting”. Men han stod där en hel dag och fyllde ispåsar. Jag har en annan mormor som sa att ”Jag känner att jag har inte gjort någonting, jag har bara suttit här”. ”Ja men snälla du”, sa jag, ”du har ju passat dina barnbarn så att din anhöriga har kunnat vara ute och hjälpa till i branden” (Röda Korset)

Skillnaderna i de här båda intervjupersonernas inställning till att integrera spontanfrivilliga behöver förstås mot bakgrund av deras respektive ansvarsområde: för en räddningsledare handlar det framförallt om att bedöma huruvida en privatperson är lämplig att involvera i den operativa räddningsinsatsen eller inte,

för en representant från en frivilligorganisation handlar det framförallt om att bedöma huruvida en privatperson är lämplig för att utföra vissa stödåtgärder eller inte.

5. Utmaningar och framgångsfaktorer

Utifrån beskrivningarna av så väl organiserad frivillighet som spontanfrivillighet i kapitel 3 respektive 4 ovan så råder det inga tvivel om att frivilliga spelade en väldigt viktig roll under skogsbränderna sommaren 2018. Men trots detta kan inte frivillighet enkelt beskrivas som enbart positiv, det fanns även tillfällen när frivilligheten blev besvärlig. I det här kapitlet diskuterar vi både utmaningar och framgångsfaktorer med krisfrivilligheten under skogsbränderna sommaren 2018.

Utmaningar

Under skogsbränderna sågs frivilliga inte bara som en välkommen resurs, det fanns även tillfällen då den massiva anstormningen av frivilliga blev en utmaning – inte minst för ansvariga räddningsorganisationer. I det här avsnittet diskuteras följande utmaningar kopplat till krisfrivillighet: *när de frivilliga blir en arbetsbelastning, okunskap om frivilligas kompetenser och arbetssätt samt begränsad uthållighet hos spontanfrivilliga.*

När de frivilliga blir en arbetsbelastning

Anstormningen av frivilliga lyfts inte enbart fram som något positivt, det innebar samtidigt en ökad arbetsbelastning – inte minst för räddningstjänsten som ansvarade för räddningsinsatsen. Arbetsbelastningen är framförallt kopplad till administrationen av den stora mängd frivilliga som ska listföras och arbetsfördelas. Det krävs även kontroll och överblick över vilka frivilliga som befinner sig ute i skogen. En intervjuperson beskriver hanteringen av frivilliga på följande sätt:

När man har kaosartade insatser har man inte grepp om allt som händer. Det är omöjligt. Det går inte, utan man måste ha någon som hjälper till att engagera frivilliga och undersöka hur mycket folk det går att få loss (Räddningstjänst)

Organiseringen av frivilliga beskrivs framförallt initialt som utmanande. Då många människor anländer till en insats och vill hjälpa till ställer detta krav på att det finns en organisation som har förmågan och tiden att ta emot personerna och anvisa arbete. Varken polis eller räddningstjänst hade en organisation eller upparbetade rutiner som kunde ta emot alla frivilliga som kom. Man visste inte vilken kompetens de frivilliga hade och det fanns inte tid att intervjua alla som kom om vilka resurser som de kunde bidra med. Därutöver var osäkerheten stor om hur länge man hade en resurs, det vill säga hur länge som de frivilliga orkade och kunde ställa upp.

För att få någon slags ordning försökte Räddningstjänsten organisera mottagandet av frivilliga till särskilda kanaler och via dessa kanaler också gå ut med information

om vart frivilliga kunde anmäla sig och vilka resurser som efterfrågades. Men inledningsvis hade Räddningstjänsten svårt att hantera alla de samtal som kom in. Det var ett omfattande arbete att få till en organisation för att kartlägga de frivilliga, vilka kompetenser de hade och vad de kunde bidra med.

Ganska snart tog FRG eller Röda Korset (varierade mellan de olika insatserna) över administrationen av spontanfrivilliga, vilket avlastade de redan hårt belastade räddningstjänsterna avsevärt. I administrationen av de frivilliga fanns det dock problem med listor över frivilliga som snabbt blev inaktuella, där frivilliga som ringer in och vill hjälpa till har tappat intresset eller rest bort när de väl blir uppringda. Våra intervjupersoner från Röda Korset menar att det inledningsvis rådde en brist på systematik i listföringen av frivilliga men att detta blev bättre när Röda Korset på central nivå tog över samordningen av spontanfrivilliga. Samtidigt innebar denna centralisering att den lokala kontrollen och kompetensen till viss del förlorades i organiseringen av frivilliga.

Sammantaget illustrerar den här utmaningen hur frivillighet många gånger ses som en slags "mixed blessing" (Barsky et al. 2007; Kvarnlöf & Johansson, 2014). Det finns en tacksamhet över att så många vill hjälpa till, och de behövs, men samtidigt tenderar frivilligheten att bli ytterligare en arbetsuppgift i en redan pressad arbetssituation.

Okunskap om frivilligas kompetenser och arbetssätt

En annan utmaning som framträder i det empiriska materialet är okunskap kring varandras kompetenser och arbetssätt. Oftast handlar det om att offentliga räddningsaktörer ute i fält saknar specifik kunskap om vad de olika frivilligorganisationerna egentligen kan bidra med. Detta gäller både mer etablerade frivilligorganisationer såsom FRG och Röda Korset och organisationer som vanligtvis inte arbetar i kris, till exempel Maskinringen. Men det kan också handla om okunskap mellan olika frivilligorganisationer.

Intervjuerna visar att det tar tid att lära känna och få förtroende för varandra. Lantbrukarna som engagerade sig genom Maskinringen är ett exempel på en frivilligresurs som Räddningstjänsten inledningsvis inte hade så stor kunskap om. Detta var tydligt både i intervjuerna med Räddningstjänsten och med lantbrukarna. Lantbrukarna upplevde det som att Räddningstjänsten till en början inte riktigt förstod vilka resurser de hade:

Jag vill egentligen inte kritisera, men jag tror inte Räddningstjänsten inledningsvis förstod vilken kapacitet en skittunna har. Finns det bara tillgång till vatten... Vi tjatade så om detta och till slut så... (Lantbrukare)

Problematiken med okunskap om frivilligas kompetenser och arbetssätt belyser behovet av att stärka relationerna mellan frivilliga och offentliga räddningsaktörer. Ett sätt att stärka relationerna och kunskapen om varandras arbetssätt kan vara att

inkludera frivilligorganisationer i planering och övning. Oftast är samverkan mellan offentliga räddningsorganisationer och frivilligorganisationer händelsedrivna, det vill säga den sker här och nu eller bygger i bästa fall på tidigare erfarenheter av att arbeta tillsammans i skarpt läge. Betydligt mer sällan bygger samverkan mellan frivilligorganisationer och räddningsorganisationer på planering eller övning, även om det av intervjupersoner beskrivs att vissa kommuner har ett mer aktivt samarbete även i vardagen.

Begränsad uthållighet hos spontanfrivilliga

En tredje utmaning som lyfts av så väl frivilligorganisationer som av offentliga räddningsorganisationer är en oro över den begränsade uthålligheten hos spontanfrivilliga. Här gäller begränsningarna både själva engagemanget och den faktiska förmågan. Flera intervjupersoner beskriver hur de upplevde att det fanns väldigt mycket här-och-nu engagemang i början av bränderna men att detta engagemang avtog allt mer ju längre tiden gick. I intervjuerna framkommer också en stor osäkerhet, framförallt från offentliga aktörers sida, kring hur länge spontanfrivilliga orkar vara med och engagera sig. Till viss del kunde denna begränsade uthållighet kompenseras av att det var så pass många spontanfrivilliga som ville hjälpa till. En intervjuperson från Räddningstjänsten ger oss ett exempel på spontanfrivilliga som inte längre orkade:

Två personer som kom in och hade kört diesel, jättelänge, många timmar. Som sa att nu struntar vi i det här så. /.../ vi får ju inget stöd överhuvudtaget. Vi vet inte vart vi ska åka någonstans och det är ingen ordning överhuvudtaget, så att nu struntar vi i det här (Räddningstjänst)

Även intervjupersoner från FRG och Röda Korset nämner utmaningen med att veta hur länge man hade tillgång till de spontanfrivilliga, det vill säga hur uthållig de frivilligas hjälpinsats var:

Måndag eftermiddag, så ringde ansvarig för Räddningstjänsten för krisinsatser: ”hör du, kan du hjälpa mig, för nu har det uppstått en grupp spontanfrivilliga som inte har någon koppling någonstans och jag funderar lite grann på hur uthålliga de är. Kan du åka upp och besöka dem och höra... hur de funkar?” /.../ Och det gjorde jag och /.../ här är inget uthålligt gäng. De håller i max ett dygn (Röda Korset)

Sammanfattningsvis ser vi i intervjuerna att problem och utmaningar ofta går att lösa över tid. Inledningsvis har Räddningstjänsten behov av att organisera själva räddningsinsatsen och de egna resurserna. De har därför ont om tid att lägga på andra uppgifter vilket gör det svårt att samtidigt organisera och sätta frivilliga i arbete, särskilt frivilliga som man inte känner till, vet deras kompetenser eller hur länge de kan tänkas ställa upp. Problemen har uppmärksammats och det framkommer i intervjuerna att ett arbete har påbörjats att involvera fler aktörer, även från frivilligsektorn, i krisberedskapsarbetet.

Framgångsfaktorer

Trots vissa problem och utmaningar kring frivilligheten är den samlade bilden att frivilligas insatser under skogsbränderna var av stor betydelse. Denna bild delas av samtliga, så väl frivilligaktörer som offentliga räddningsorganisationer. En räddningsledare som vi har intervjuat beskriver det med orden: ”utan de [frivilliga] insatserna hade det inte varit möjligt”. De frivilliga hjälpte till med en mängd olika uppgifter, alltifrån den personal som stod vid gatorna till de som lagade mat till insatspersonalen till de som kokade kaffe på boendemötena. Även om de frivilliga framförallt arbetade med uppgifter som var till för att stödja själva släckinsatsen, fanns det också frivilliga som var ute i skogen och höll på med brandsläckning. I vår analys av intervjuerna har vi identifierat några centrala framgångsfaktorer kopplat till hur just frivilligheten hanterades under skogsbränderna, vilka vi redogör för nedan.

Frivilligorganisationer ansvarade för samordningen av spontanfrivilliga

En första framgångsfaktor var att organiserade frivilliga så småningom kom att ansvara för att organisera de spontanfrivilliga. Denna framgångsfaktor är nära sammankopplad med utmaningen som nämndes tidigare: att frivilliga blir till en arbetsbelastning. Vår studie visar att genom att samordningen av spontanfrivilliga hanterades av frivilliga organisationer som FRG och Röda Korset så avlastades räddningstjänsterna avsevärt. Detta innebar också att spontanfrivilligheten kunde tillvaratas på ett systematiskt sätt. Intervjupersoner från Röda Korset beskriver vidare att det tydliga mandatet, som efter ett tag kom från Röda Korset centralt att Röda Korset skulle organisera frivilliga, upplevdes som en trygghet för de som arbetade ute i fält.

Att utnyttja organiserade frivilliga för att hantera och organisera spontanfrivilliga tycks vara en framgångsfaktor för hur man kan kanalisera frivilligas stora önskan att få hjälpa till vid en kris. Våra resultat visar vidare på behovet av att planera för detta så att osäkerheter inte uppkommer angående vem som har vilken roll, då det finns flera organisationer som har förmågan att organisera spontanfrivilliga. Att det finns flera olika organisationer som kan användas för att organisera de frivilliga är också något som man lokalt kan utnyttja genom att välja den organisation som passar ens egen kommun.

Att tillvarata lokala kompetenser

En framgångsfaktor som kan låta självklar och enkel, men som egentligen är betydligt mer komplex, är att hitta lämpliga arbetsuppgifter åt de frivilliga. För att frivilligheten ska komma till nytta krävs det att de frivilliga blir arbetsfördelade och tilldelade lämpliga arbetsuppgifter. Detta förutsätter i sin tur att både frivilligorganisationer och offentliga aktörer har en god kunskap om frivilligas kompetenser och vad de kan användas till, vilket vi tidigare identifierade som en utmaning.

Tidigare forskning (Guldåker, Eriksson & Nieminen 2015; Johansson et al. 2018; Kvarnlöf & Wall 2020) visar att närhet till krisen är en stark motivationsfaktor till att människor vill hjälpa till. Många gånger finns det även viktiga kompetenser och kunskaper kopplade till just närhet eller ”det lokala”. Att frivilligheten under skogsbränderna 2018 till stor del var lokal och nära beskrivs som en framgångsfaktor av både frivilligorganisationer och offentliga räddningsorganisationer. Här strävade man aktivt efter att först och främst engagera människor med lokal anknytning till skogarna som brann. Det fanns ett behov av folk som kunde hitta på skogsvägarna och var bekanta med att röra sig i besvärlig terräng. Det innebar till exempel att frivilliga kunde hjälpa räddningstjänstpersonal, som kanske inte hade denna lokalkännedom, att hitta rätt i terrängen. Lokalkännedom handlar dock inte bara om att hitta till specifika platser utan också att känna till vem man kan ringa för att få tillgång till specifika resurser.

Mångfalden av frivillighet

Att verkligen utnyttja mångfalden av frivillighet kan också beskrivas som en framgångsfaktor. Denna styrka i krisfrivilligheten har även lyfts av andra forskare (se t.ex. Strandh 2019). För att kunna detta behöver man också se hela frivilligheten och inte bara de som är ute och direkt släcker bränder. Det är tydligt från våra studier av bränderna 2018, men också Västmanlandbranden 2014, att det krävs insatser från stora delar av samhället för att en räddningsinsats smidigt ska kunna rulla på (se t.ex. Danielsson & Eriksson 2020a; 2020b). Frivilligheten i samband med skogsbränderna 2018 innefattar alltifrån spontanfrivilliga som öppnade bygdegårdarna för att laga mat och erbjuda sovplatser till självorganiserade lantbrukare som bidrog i brandsläckning med sina gödselspridare. Tillsammans bidrog de alla med unika kompetenser som utgjorde viktiga pusselbitar i räddningsinsatsen. Genom att utnyttja mångfalden i frivilligheten finns det en möjlighet att hitta olika viktiga specialkompetenser som insatsen har behov av. Vikten av att nyttja frivilligas specialkompetenser illustreras i citatet nedan:

Jag förstår inte hur det där skulle ha fungerat överhuvudtaget om inte bönderna hade gjort det. För vi har ingen kapacitet. Vi vet inte. Vi har ingen utbildning för att evakuera sådana här djur. Det är liksom en ko på 700 kilo, den knuffar du inte bara undan direkt. Det krävs lite grejer för att göra det. Och de grejerna har ju lantbrukarna (Räddningstjänst)

För att säkerställa en bredd i den framtida krisfrivilligheten så menar vi att det är viktigt att värna en sådan mångfald: där flera olika organisationer, med flera olika kompetenser, ges utrymme att verka och samverka. Det ställer också krav på offentliga aktörers förmåga att kunna samordna och organisera många olika typer av frivilliga engagemang, något som flera utredningar av skogsbränderna sommaren 2018 menar behöver stärkas (Asp et al. 2018; SOU 2019; Strandh 2019). Exempelvis beskriver en intervjuperson från Räddningstjänsten att de redan satt igång med ett ökat samarbete med Maskinringen då deras kompetens och resurser

visat sig så viktig för hanteringen av bränderna 2018. Detta samarbete har kommit till nytta under skogsbränder 2020 och 2021 – där Maskinringen återigen har spelat en central roll i släckningsarbetet.

6. Avslutande diskussion

Andra studier av skogsbränderna sommaren 2018, inte minst den statliga utredningen (SOU 2019:7), har framförallt kretsat kring utvärderingar och granskningar av den officiella räddningsinsatsen. Lokala förutsättningar och lokala aktörer har givits väldigt lite, för att inte säga obetydligt, utrymme i dessa studier (se t.ex. de Vylder 2019:54 för en kritik av den statliga utredningens centraliserade fokus). I den här rapporten har det därför varit särskilt viktigt för oss att utgå ifrån ett lokalsamhälleperspektiv: den frivillighet som ägde rum under skogsbränderna sommaren 2018 behöver förstås i relation till de brandhärjade områdenas lokala förutsättningar med långa avstånd och kraftigt nedbantade räddningstjänster. Kombinationen av antalet kraftiga skogsbränder och resursbrist skapade ett behov av frivillighet som är svårt att bortse ifrån. Utan tvekan fyllde krisfrivilligheten under skogsbränderna sommaren 2018 ett tomrum: genom initiala släckningsinsatser i väntan på räddningstjänst, genom mat- och transportservice och genom att tillhandahålla ”händer och fötter” i släckningsarbetet.

Rapporten inleddes med en redogörelse för projektets syfte och frågeställningar och kommer nu avslutas med att diskutera de frågeställningar som har behandlats i rapporten. Den första frågeställningen handlade om i vilken omfattning frivilliga inkluderades under skogsbränderna 2018, samt hur detta eventuellt förändrades över tid. Den samlade bilden är att frivilliga inkluderas i hög grad, även om långt fler än vad som behövdes anmälde sitt intresse för att hjälpa till. Inkluderingen kom dock med vissa förbehåll, vilka känns igen från tidigare forskning. Till exempel så hade frivilliga utan organisationstillhörighet det betydligt svårare att bli inkluderade, i jämförelse med de frivilliga som engagerade sig genom en organisation. Inkluderingen av frivilliga ökade också över tid. Det tycks delvis bero på att behovet av frivilliga också ökade över tid även om den enskilt viktigaste faktorn måste sägas vara det faktum att FRG och Röda Korset efter hand ansvarade för organiseringen av spontanfrivilliga. Att på detta vis inkludera de spontanfrivilliga i ett frivilligorganisatoriskt sammanhang tycks med andra ord samtidigt stärka den övergripande inkluderingen av frivilliga.

Den andra frågeställningen handlade om vilka kategorier av frivilliga som var verksamma under skogsbränderna och vad som karakteriserade dessa. I den här rapporten har vi visat hur både spontanfrivilliga och organiserade frivilliga spelade en central och viktig roll under skogsbränderna sommaren 2018. De här båda kategorierna av frivilliga är dock långt ifrån homogena och för att belysa deras komplexiteter ytterligare har vi i den här rapporten diskuterat frivilligheten under skogsbränderna 2018 utifrån Dynes (1970) typologi om krishanterande organisationer: *etablerade organisationer*, *utsträckande organisationer*, *utvidgande organisationer* samt *emergent organisering*. Med stöd i denna typologi

blir det möjligt att åskådliggöra variationer inom gruppen frivilliga med avseende på bland annat krishanteringsvana och organisatorisk struktur.

Sammantaget belyser den här rapporten krisfrivillighetens mångfald och komplexiteter. Samtidigt som rapporten belyser vikten av att organisera även spontanfrivilliga initiativ så vill vi också understryka vikten av att samtidigt ta tillvara på den mångfald av kompetenser som finns hos frivilliga: spontana så väl som organiserade.

7. Referenser

Ahrne, G. & N. Brunsson (2008) *Meta-organizations*. Edward Elgar Publishing.

Asp, V., Bynander, F., Daléus, P., Deschamps-Berger, J., Sandberg, D. & E. Schyberg (2015) *Bara skog som brinner?: Utvärdering av krishanteringen under skogsbranden i Västmanland 2014*. CRISMART, Försvarshögskolan.

Asp, V., Blomstrand, R., Deschamps-Berger, J., Levy-Nilsson, S., Narby, P. & D. Sandberg (2018) *Besten besegrad. Utvärdering av krishanteringen under skogsbränderna i Ljusdal 2018*. Försvarshögskolan: 664/2018.

Barton, A.H. (1969) *Communities in disaster; a sociological analysis of collective stress situations*. New York: Doubleday.

Barsky, L.E., Trainor, J.E., Torres, M.R. & B. Aguirre (2007) *Managing volunteers: FEMA's Urban Search and Rescue programme and interactions with unaffiliated responders in disaster response*. *Disasters* 31(4):495-507.

Danielsson, E. & K. Eriksson (2020a) "Damerna kom med nybakat. Könsnormer i talet om kvinnors arbete vid skogsbranden i Västmanland 2014". I: Hobbins, J., Danielsson, E. & A. Sjöstedt (red.) *Genus, risk och kris*. Studentlitteratur: Lund.

Danielsson, E. & K. Eriksson (2020b) *Women's invisible work in disaster context: Gender norms in speech on women's work after a forest fire in Sweden*. *Disasters*.

De Vylder, S. (2019) *Det brinner... Rapport från en hotad by*. Themis: Stockholm.

Drabek, T.E. & D.A. McEntire (2003) *Emergent Phenomena and the sociology of disaster: lessons, trends and opportunities from the research literature*. *Disaster Prevention and Management* 12(2):97-112.

Dynes, R. (1970) *Organized behavior in disaster*. Lexington: Heath Lexington Books.

Fritz, C.E. & Mathewson, J.H. (1957) *Convergence Behavior in Disasters: A Problem in Social Control*. Committee on Disaster Studies. Disaster Research Group.

Granström, A. (2020) *Brandsommaren 2018. Vad hände, och varför?* Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, publikationsnummer: MSB1496.

Guldåker, N., Eriksson, K. & T. Neiminen (2015) *Preventing and preparing for disasters: The role of a Swedish local emergent citizen group*. International Journal of Mass Emergencies and Disasters 33(3):360-387.

Helsloot, I. & A. Ruitenbergh (2004) *Citizen Response to Disaster: a Survey of Literature and Some Practical Implications*. Journal of Contingencies and Crisis Management 12(3):98-111.

Johansson, R., Danielsson, E., Eriksson, K., Kvarnlöf, L. & R. Karlsson (2018) *At the external boundary of a disaster response operation: The dynamics of volunteer inclusion*. Journal of Contingencies and Crisis Management 26(4):519-529.

Kendra, J., Wachtendorf, T. & Quarantelli, E.L. (2003) *The evacuation of lower Manhattan by water transport on September 11: An unplanned "success"*. The Joint Commission Journal on Quality and Safety 29(6):316-318.

Kvarnlöf, L. & Johansson, R. (2014) *Boundary practices at incident sites. Making distinctions between emergency personnel and the public*. International Journal of Emergency Services 3(1):65-76.

Kvarnlöf, L. (2015) *Först på plats: Gränsdragningar, positioneringar och emergens i berättelser från olycksplatsen*. PhD Thesis. Mid Sweden University.

Kvarnlöf, L. (2018) *A need to help: stories of emergent behaviour from the scene of accident*. International Journal of Emergency Services 7(3):203-213.

Kvarnlöf, L. & E. Wall (2020) *Stories of the storm: the interconnection between risk management strategies and everyday experiences of rurality*. Journal of Risk Research, 1-14.

Persson, S. & Uhnöo, S. (2018) *I spänningsfältet mellan institutionella logiker – professionella och frivilliga vid skogsbranden i Västmanland*. Arbetsmarknad & Arbetsliv 24(1-2):62-79.

Rodriguez, H., Trainor, J. & Quarantelli, E.L. (2006) *Rising to the challenges of a catastrophe: The emergent and prosocial behavior following Hurricane Katrina*. The annals of the American academy of political and social science 604(1):82-101.

Solnit, R. (2010) *A paradise built in hell. The extraordinary communities that arise in disaster*. Penguin Books: New York.

SOU 2019:7 *Skogsbränderna sommaren 2018, Betänkande av 2018 års skogsbrandsutredning*. ISBN 978-91-38-248-98-0. Finns tillgänglig:

<https://www.regeringen.se/4906d2/contentassets/8a43cbc3286c4eb39be8b347ce78da16/skogsbranderna-sommaren-2018-sou-2019-7.pdf>

Strandh, V. (2019) ”Frivilligt engagemang. En nyckelkomponent i framtida krisberedskap och krishantering”, i: Svenska Röda Korset (2019) *Tillsammans i krisen – framtidens frivillighet inom krisberedskap*. Finns tillgänglig: <https://www.rodakorset.se/globalassets/rodakorset.se/dokument/om-oss/fakta-och-standpunkter/rapporter/antologi-tillsammans-i-krisen-190515.pdf>

Svenska Röda Korset (2019) *Tillsammans i krisen – framtidens frivillighet inom krisberedskap*. Finns tillgänglig: <https://www.rodakorset.se/globalassets/rodakorset.se/dokument/om-oss/fakta-och-standpunkter/rapporter/antologi-tillsammans-i-krisen-190515.pdf>

Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed*. Stockholm. Finns tillgänglig: <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html>

Williams, D. A. (2020) *Relationships Between Affiliated and Unaffiliated Disaster Response Volunteers: Challenges and Opportunities*. Natural Hazards Center Quick Response Grant Report Series, 297. Boulder, CO: Natural Hazards Center, University of Colorado Boulder. Finns tillgänglig: <https://hazards.colorado.edu/quick-response-report/relationships-between-affiliated-and-unaffiliated-disaster-response-volunteers>

Mittuniversitetet 2022
ISBN: 978-91-89341-68-5
www.miun.se/rcr